

Hoofdredacteur: Kamiel D'Hooghe

Redactieraad: Antoon Fauconnier
Bernard Huys
Ghislain Potvlieghe
Robert Deleersnyder
Dr. Ewald Kooiman (Nederland)
Dr. Harald Vogel (Duitsland)
Pierre Hardouin (Frankrijk)

Medewerkers: Jef Braekmans   Raymond Schroyens
Willy Climan   Maurice Truyers
Ignace De Sutter   Berten De Keyzer
Gilbert Huybens   Francis Van Bree
Jos Meersmans   Kristiaan Van Ingelgem
Edmond Saveniers   Jan Van Landegem
Gabriël Willems   Paul Raspé

Secretariaat: Patrick Roose
Agnes Dumon

Adres: Beiaardlaan 1,
B-1850 Grimbergen

INHOUD

Pag. 134-135	Editoriaal	K. D'Hooghe
Pag. 136-180	ORGELCOLLOQUIUM ABDIJ GRIMBERGEN AUGUSTUS 1979	
Pag. 136-138	Openingstoespraak door K. D'Hooghe	
Pag. 139-150	Het Historisch orgelpatrimonium-visie op het beleid E. Goedleven, Adviseur - Hoofd van dienst	
Pag. 150-154	Orgelbouwers-panel	K. D'Hooghe
Pag. 155-158	Orgeladviseurs-panel	K. D'Hooghe
Pag. 158-165	Balans en evaluatie van 10 jaar orgelrestauratie in Vlaanderen	A. Fauconnier
Pag. 166-168	Kleine Orgels-Groot repertoire	K. D'Hooghe
Pag. 170-172	Bezoek aan historische orgels	Gh. P. & P.R.
Pag. 173	Intermezzo	A. Dumon
Pag. 173-178	Slotzitting	
Pag. 178-179	Conclusies opgemaakt naar aanleiding van het orgelcolloquium in de abdij van Grimbergen van 24-26 augustus 1979	K. D'Hooghe
Pag. 180-186	Actualiteiten	
Pag. 187	Prullaria	

Wij durven aandringen op onmiddellijke betaling van het
abonnementsgeld voor 1980.
Dit spaart ons veel tijd, energie...en nutteloze onkosten.
België : 320 fr. op pr. 436-6204991-57 van Orgelkunst,
Grimbergen.
Nederland : alleen per Postgiro
HFL 23,- op postrekening 436-6204991-57 van Orgelkunst,
Grimbergen - België
of op postgiro 83.17.69 van Boeijenga, Kleinzand 89,
8601 BG Sneek, met de vermelding
«Abonnement Orgelkunst 1980»
Andere landen : alleen per POSTGIRO
BF 380,- op postrekening 436-6204991-57 van Orgelkunst,
Grimbergen - België.

Terwijl de laatste bruin- en goudgekleurde bladeren van de bomen vallen en de natuur tot rust uitnodigt, terwijl de avonden lang worden en tijd vrij geven tot nadenken is Orgelkunst met de presentatie van dit vierde en laatste nummer van de tweede jaargang aan zijn orgelpunt 1979 be- land.

Tijdens het voorbije jaar heeft Orgelkunst de euvele moed opgebracht om naast de publikatie van vier nummers ook nog een Orgelcolloquium te organiseren in de abdij van Grimbergen op 24/25/26 augustus jl. Hiervoor was een ruime belangstelling. Het is een markante gebeurtenis geworden steunend en groeiend vanuit de inbreng van de Vlaamse orgel- makers en de orgeladviseurs. De belangstelling van de kerkbesturen en de orgelstuderende jeugd was een ander hoopvol gegeven. In een sfeer van luisterbereidheid en eerbied voor elkaars opvattingen zijn deze da- gen uitgegroeid tot een echte ontmoeting die stimulerend werkte op geest en gemoed. Jongeren en ouderen, vaklui met stielkennis en erva- ring samen met jonge idealisten hebben drie dagen samen gewerkt en gezocht. Het onontwarbaar kluwen van de administratieve procedure werd voor een korte wijle als een open boekje.

Van verschillende zijden kwamen reacties binnen. Zo schreef Febelhout, groep orgelbouwers: «Wij houden er aan U te feliciteren met het ge- nomen initiatief en de perfecte organisatie.

Ten einde de «follow-up» te verzekeren en dit in het voordeel van alle belanghebbende personen en/of groeperingen, zouden we het ten zeer- ste op prijs stellen om van U de tekst van de slotresoluties te beko- men. ...»

De reactie van een Nederlands orgeltijdschrift krijgt in het artikel «Inter- mezzo» van A.D. de passende aandacht.

Uit «Connaissance de l'Orgue» het vooraanstaand Frans orgeltijdschrift lichten we volgende passage: «En face, nos amis flamands proclamaient avec enthousiasme la conversion (récente ?) de leur administration et de l'«aile marchante» de leur opinion organistique pour une rigueur telle que, selon le mot d'un responsable officiel, il n'y ait plus en Belgique flamande qu'une «seule sorte de restauration...la bonne», celle qui con- serve intégralement...»

Dit orgelcolloquium kwam acht jaar na de Orgeldag in 1971 te Steenok- kerzeel. Deze tijdspanne is te lang. Beleidsverantwoordelijken en vele orgelentoesiasten vroegen om meer. De noodzaak van de continuïteit werd duidelijk gesteld. Orgelkunst zal in deze aangelegenheid zijn ver- antwoordelijkheid pogen op te nemen.

Ingaand op wenken van verschillende lezers zullen wij «Orgelkunst» schaven, bijwerken en nieuwe impulsen geven. Wij beogen een gedegen wetenschappelijk niveau maar zullen terzelfdertijd veel aandacht geven aan de actualiteit, aan de mensen die begaan zijn met het orgel, aan de orgelgeschiedenen die er hun leven aan wijden, aan de orgels, aan de orgelgeschie- denis, het orgelspel, de compositie en de interpretatiekunst. Naast één of twee hoofdartikels per nummer zullen nieuwe rubrieken ingelast worden. Zij zullen onder de hoofding «Bouwstenen», «Profiel», «Schijnwerper op...» respectievelijk handelen over archivalische gege- vens, een belangrijk persoon uit de orgelwereld en ... een orgel van dich- terbij bekeken.

Zoals aangekondigd wordt dit nummer volledig aan het Grimbergs Col- loquium gewijd. Omwille van plaatsgebrek wordt de conferentie van P. Hardouin in het eerste nummer heel wat briefwisseling toegekomen. Het is

Er is vanwege de abonnees heel wat briefwisseling toegekomen. Het is onmogelijk om in het bestek van dit reeds lijvige nummer aandacht te besteden aan de opmerkingen van deze geïnteresseerde lezers. Wij vra- gen geduld tot 1980 en zullen zowel de brieven als de besprekingen van composities aan de orde stellen.

Met deze betuigen wij onze meest oprechte dank aan alle belangstel- lenden voor de steun die zij aan Orgelkunst gegeven hebben. Wij hebben getracht deze steun waard te zijn door onze inzet, onze werkkraft en onze toewijding. In 1978 startte Orgelkunst met een eerste jaargang van drie nummers. De abonnementsprijs werd bepaald op 280 fr. De meer- derheid van de redactie opteerde voor een zeer bescheiden uitgave. Het werd dank zij het noeste geloof en het doorzettingsvermogen van een paar «doordouwers» uit de redactie een verzorgde gedrukte jaargang. In 1979, niettegenstaande de algemene kostenverhoging werd U een twee- de jaargang toegezonden. Wij hebben leergeld betaald en durven hopen dat U onze pogingen om deze tweede jaargang nog beter te verzorgen, gemerkt hebt. Bovendien hebben we de uitdaging aanvaard om zelfs vier publikaties af te leveren. Zo groeit het tijdschrift stilaan naar een vastere vorm.

In 1980 bieden wij U terug vier nummers. Wij zullen er onze beste krach- ten aan wijden maar moeten U helaas betrekken bij onze beheersproble- men.

Teneinde de onkosten te helpen delgen verzoeken wij U beleefd de ge- plande verhoging van de abonnementsprijs te willen aanvaarden, onder- schrijven en goedkeuren.

De redaktieraad heeft deze prijs vastgesteld op 320,-BF (23,- Gulden voor Nederland, 380,-BF voor andere landen).

Met een storting van 500 fr. wordt U steunend lid.

Wij danken onze talrijke abonnees., wensen hen een vredige bezinning rond het Kerstgebeuren en een vreugdevol Nieuwjaar.

K. D'HOOGHE

ORGELCOLLOQUIUM ABDIJ GRIMBERGEN AUGUSTUS 1979

OPENINGSTOESPRAAK DOOR K. D'HOOGHE

Mijnheer de Voorzitter van de vaste Commissie voor Taaltoezicht,
Mijnheer de Adviseur - Hoofd van Dienst,
Geachte Vergadering,

Na het feestelijk gelegenheidsrecital, ons aangeboden door Kan. J. Feyen op de beiaard van Grimbergen is de Vereniging ter Bevordering van de Orgelkunst blij U binnen deze abdijmuren van Grimbergen, de Parel van Brabant, te mogen verwelkomen ter gelegenheid van het Orgelcolloquium, gespreid over drie dagen en doorgaand op 24, 25 en 26 Oogst '79. Namens de organiserende vereniging en alle belangstellenden betuig ik mijn meest oprechte blijken van dank en waardering aan de abdijsamenleving van Grimbergen die voor ons een gans week-end heeft willen voorbehouden.

Abdijen zijn eerbiedwaardige instellingen met een grote traditie en een lang verleden. Vorig jaar werd hier met zinvolle luister het 850-jarig bestaan van de stichting van de Premonstratenzerabdij gevierd.

Uw gastvrijheid, Mijnheer de Prelaat, waarden wij ten zeerste, temeer daar wij weten dat uw mooie abdij en uw gastvrije gemeenschap aangezocht worden door vele belangstellenden om hier tot rust en bezinning te komen. «'Tot elk goed werk bereid'», zo luidt de leuze van de Premonstratenzerorde en trouw daaraan wil onze abdij een licht zijn op de berg voor allen die in deze wereld zoeken», schrijft Gereon Van Boeschoten in 1978.

Deze abdijsamenleving en deze van uw confraters in Tongerlo en Averbode hebben door hun verre orgelgeschiedenis en hun recentere activiteiten een grote en waardevolle bijdrage geleverd tot de orgelcultuur in Vlaanderen. Uw openheid en ontvankelijkheid, gesteund op een rijk verleden en een bezinnend heden, is de beste brug om een toekomst op te bouwen.

Dat Grimbergen een belangrijk orgelverleden heeft moge blijken uit een onverdachte Noordnederlandse bron nl. Nicolaas Arnoldi Knock I.V. Dr. : Dispositiën der Merkwaardigste Kerk-orgelen welke in de provincie Friesland, Groningen en elders aangetroffen worden, gepubliceerd in 1788. Pagina 38 van dit dokument vermeldt de dispositie zoals ze na de voltooiing van het orgel door J.B.GOYNAUT moet geweest zijn.

Dit belangrijk instrument werd in 1910-1911 vervangen door een pneumatisch instrument van Kerlshoff.

Kan. J. Feyen schreef over de vroegere orgelgeschiedenis in de Praestant, derde jaargang, pag. 44-47 het volgende : «Het handschrift 'Historia ecclesiae Grimbergensis' van Georgius van Wemmel, kloosterling onzer abdij, weet te vertellen dat rond het jaar 1540 de toenmalige Abt Frans du Blioul een nieuw orgel deed plaatsen in de kloosterkerk. De woorden 'een nieuw orgel' doen ons veronderstellen dat er vóór die tijd reeds een orgel moet geweest zijn.»

Men zou kunnen gewagen van een orgelcolloquiumcultuur : in Vlaanderen ontstond die pas na de laatste Wereldoorlog, toen de Gentse organist Berten De Keyser voor de eerste maal de Gentse Orgelfeesten organiseerde.

In 1951 werd door Flor Peeters de fakkel overgenomen en ging in de abdij van Tongerlo een orgelcongres door. Zonder stil te willen staan bij alle tussenliggende etappes vermeld ik de orgeltentoonstelling en het orgelcongres in 1964 in het kader van het Festival van Vlaanderen te Brugge, gedurende de eerste Internationale Orgelweek aldaar.

In 1967 werden te Brugge belangrijke lezingen en panels gehouden waaruit de Brabantse Orgeldagen van 1968 en 1969 te Averbode groeiden.

Op initiatief van de Minister van Nederlandse Cultuur had in 1971 te Steenokkerzeel een Orgelcolloquium plaats waarbij het orgelbeleid en de benadering van het historisch orgel de aandacht kreeg.

Het Orgelcolloquium 1979 van Grimbergen, wordt gesitueerd binnen het spectrum van de verschillende activiteiten in Vlaanderen, die de 'Orgelbeweging' pogen te stimuleren en te voeden.

Wat is de aanleiding ?

De oprichting van het orgeltijdschrift 'Orgelkunst' met een beleidsvisie, gegroeid vanuit de eigen noden en problemen en hierbij gesteund door orgelprominenten uit binnen- en buitenland, was een dwingende noodzaak en werd vorig jaar gerealiseerd.

Teneinde een goed contact met de verschillende instanties, beleidsverantwoordelijken, orgelbouwers en restaurateurs, organisten en liefhebbers, kerkbesturen en liturgisten te onderhouden en te komen tot een zeker inzicht in woorden, termen, begrippen en hun inhoud, meenden wij dat dit Colloquium een zinvolle bijdrage zou kunnen leveren.

Het historisch orgel in Vlaanderen is inderdaad nog steeds bedreigd door een ondoordachte vernieuwingsdrang en door grote verwarring.

Teneinde dit unieke stuk cultuurgoed te beschermen dient de Overheid en de Gemeenschap ingelicht te worden betreffende de stand van zaken. Daarom werd voor dit Colloquium een programma ontworpen waarin deze elementen aan de orde komen.

Prof Suetens, Vice-Voorzitter van de Kon. Commissie voor Monumenten & Landschappen had voor enkele maanden aanvaard om het onderwerp 'Het historisch Orgelpatrimonium - Visie op het Beleid' te ontwikkelen.

Door een nieuwe opdracht is hij in de onmogelijkheid gesteld om zijn aanvankelijke toezegging getrouw te blijven, en heeft zich daarom laten verontschuldigen.

Het referaat «Overzicht van 10 Jaar Orgelrestauratie met Rijkssubsidie», waarvoor vertegenwoordigers van verschillende ministeries aangezocht werden kon evenmin doorgaan in zijn eerste vorm, omdat de vakantieperiode sommige verantwoordelijken weerhouden heeft en anderen over te weinig gegevens beschikken om deze voor ons te ontwikkelen. Toch wordt op ditzelfde niveau, en door dezelfde verantwoordelijken beslist of de uitvoering van een orgeldossier al dan niet zal gesubsidiëerd worden. Gelukkig zal het overzicht van 10 jaar restauratie in Vlaanderen verwerkt worden in de lezing "Balans en Evaluatie van 10 jaar Orgelrestauratie in Vlaanderen".

Wij nodigen U uit om de orgelaangelegenheden open en sereen te behandelen, om orgelliefhebbers, orgeldeskundigen en orgelbouwers een beter toekomstbeeld te helpen scheppen.

Wij zoeken naar inspiratie en dienstbaarheid, en doen een oproep tot openheid en klaarheid. We willen de orgelkunst binnen en buiten de liturgie dienen en vooruit helpen.

De organisatie heeft gemeend er goed aan te doen om een ideeën- en vragenbus op te stellen waar U tot zaterdagavond alle indrukken, vragen en ideeën kwijt kunt. De organisatie zal deze naar best vermogen behandelen tijdens de slotzitting van zondagnamiddag.

Naast de ideeën- en vragenbus zal er tussen de verschillende activiteiten in voldoende gelegenheid zijn om in de sfeer van de abdijvrede van gedachten te wisselen met elkaar.

Ik durf hopen dat het fijn en vruchtbaar wordt voor iedereen.

In de geschiedkundige schets ter nagedachtenis aan de wijding en inhuldiging op 26 januari 1911 van het Kerkhofforgel in de abdijkerk sprak de toenmalige bibliothecaris-historicus een hooggestemde rede: «De muziek is de taal van 't verleden, de taal die zucht en bidt in het heden en hoopt op de toekomst». Dankbaar maken wij deze ideeën tot de onze. Dat deze gedachten gepaard gaan met veel zorg, discipline, inzicht, denkwerk en bezinning zal al vlug blijken uit de rede die de gastspreker van deze openingszitting voor ons wil houden.

De Heer E. Goedleven is bereid gevonden om het "Historisch Orgelpatrimonium - visie op het Beleid" voor ons te ontwikkelen. Als Adviseur-Hoofd van Dienst van de onder zijn leiding uitgebouwde Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg is hij vertrouwd met de materie en met de vele problemen eromheen.

Voor ons is het een eer dat hij aanvaard heeft. Hij is ongetwijfeld de meest deskundige ambtenaar die ons wegwijs kan maken in dit uiterst belangrijk onderwerp.

De heer Goedleven zal aan deze openingszitting onmiddellijk de passende basso continuo met de juiste becijfering weten te geven. Wij durven verhoppen dat hij hier en daar zelfs een schets van een oplossing zal suggereren of vooropstellen.

We geven hem graag het woord.

HET HISTORISCH ORGELPATRIMONIUM - VISIE OP HET BELEID

Dames en Heren,

Vooraf moge ik mij verontschuldigen voor onvolledigheden in mijn uiteenzetting. Vooreerst moet ik hier Prof. dr. L.P. Suetens trachten te vervangen. Hij zou als eminent jurist en als waarnemend voorzitter van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen ongetwijfeld beter geplaatst geweest zijn om het onderwerp van vandaag te behandelen. Anderzijds heb ik slechts gisteravond kunnen vernemen dat ik hier vandaag een inleiding zou geven, zodat het me niet mogelijk is geweest mij voldoende voor te bereiden.

De overheidstussenkomst inzake het orgelbeleid beperkt zich uitsluitend tot maatregelen getroffen in het kader van de monumentenzorg. Vandaar dat de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg erg nauw bij het orgelbeleid betrokken is.

Het orgel wordt door de Rijksdienst dan ook behandeld zoals de andere monumenten.

De eerste activiteit is daarbij het inventariseren. Zoals het gehele bouwkundig erfgoed worden ook de orgels geïnventariseerd. De inventaris is op de eerste plaats bedoeld als basis voor het beleid. Op deze basis wordt het orgelpatrimonium omschreven en kan een systematische bescherming gebeuren. Vervolgens wordt de inventaris gebruikt als wetenschappelijk instrument waarbij het oeuvre van orgelbouwers kan gesitueerd en omschreven worden en waarbij ook met het oog op restauratie vergelijkingen mogelijk zijn. Tenslotte is de inventaris een nuttige gids voor de geïnteresseerde bezoeker.

Tweede activiteit is de bescherming.

Deze bescherming gebeurt thans systematisch aan de hand van de inventarissen. De laatste twee jaar zijn vermoedelijk meer orgels beschermd dan de vorige vijfenveertig jaar samen. Deze bescherming is uiteraard geen doel op zich maar maakt het mogelijk een beleid te brengen waarbij kan ingegrepen worden wanneer eigenaars hun orgels zouden willen laten verdwijnen, verminken of verwaarlozen.

Een derde activiteit is de restauratie. Alhoewel normaal een geregeld onderhoud zou moeten leiden tot zelfregeneratie stellen wij vast dat het jaren lang ontbreken van een orgelbeleid vele orgels in zulkdanig verval heeft gebracht dat alleen nog een grondige restauratie ze voor de toekomst kan redden.

Alhoewel ik betreur dat de restauratie meer belangstelling krijgt dan bijvoorbeeld het normale onderhoud, zie ik me toch genoodzaakt er nader op in te gaan. Niet ten onrechte zegt de volksmond "Beter voorkomen als genezen". Hetzelfde geldt voor een restauratie die kan vergeleken worden met een operatie: men doet het niet tenzij men niet meer anders kan, men neemt niet meer weg dan strikt noodzakelijk is ... en elke operatie laat littekens na. Tot voor enkele jaren werd geen enkel toezicht gehouden op de restauraties. Dit heeft aanleiding gegeven tot onhoudbare toestanden waarbij meestal het kunstpatrimonium de verliezende partij was. Er zijn zelfs gevallen bekend waarbij restauratietoelagen werden

toegekend voor nieuwbouw ! Het spreekt vanzelf dat wanneer men dergelijke toestanden aanpakt sommigen zich in hun zogenaamde "verworven" rechten benadeeld voelen.

De algemene principes die bij de restauratie van monumenten in acht dienen genomen te worden zijn vervat in het internationaal Charter voor instandhouding en restauratie van monumenten, vastgelegd in Venetië in 1964.

De belangrijkste bepalingen toepasselijk op de orgelrestauratie wens ik hier even in herinnering te brengen :

- Het instandhouden en restaureren van monumenten bepalen een discipline, die een beroep doet op alle wetenschappen en technieken, welke een bijdrage kunnen leveren tot de bestudering en de instandhouding van de ons overgeleverde monumenten.
- Het gaat bij het instandhouden en restaureren van monumenten om het bewaren zowel van het kunstwerk als van het historisch getuigenis.
- Het instandhouden van monumenten vereist vooreerst een geregeld onderhoud.
- Het instandhouden van een monument wordt ten zeerste bevorderd door er een bestemming aan te geven, nuttig voor de gemeenschap. Een dergelijke bestemming is daarom ook gewenst : hierdoor mogen echter noch de bouwde noch het decor van de gebouwen worden aangetast. Noodzakelijke herinrichtingen die opgedrongen worden door de evolutie van functies en gewoonten, moeten worden opgevat met inachtneming van genoemde beperkingen en kunnen aldus toelaatbaar zijn.
- De instandhouding van een monument impliceert ook deze van het erbij passend kader. Waar het traditionele kader nog bestaat, zal het bewaard blijven : aanbouw, gedeeltelijke afbraak of een nieuwe indeling zullen dus de verhoudingen van volume en kleur niet mogen bederven.
- Het monument is niet los te maken van het milieu waarin het gesitueerd is en van de historie waarvan het getuigt. Dientengevolge kan de verplaatsing van het geheel of van een deel van een monument slechts geduld worden wanneer het behoud van het monument dit verkiest of wanneer zeer dringende redenen van nationaal of internationaal belang dit rechtvaardigen.
- Elementen van beeldhouw- of schilderkunst of van versiering die integrerend deel uitmaken van het monument mogen er slechts van verwijderd worden wanneer dit het enige middel is om hun instandhouding te verzekeren.

Restauratie

- Het Restaureren is een ingreep die een uitzonderingskarakter moet dragen. Het doel is de instandhouding en de uitdrukking van de esthetische en historische waarden van het monument : het gaat uit van de fundamentele eerbied voor de oude substantie en de authentieke documenten.

Het restaureren houdt op waar de hypothese begint : inzake reconstructies, moet elk aanvullend gedeelte noodzakelijk op grond van esthetische of technische redenen ondergeschikt zijn aan de architectonische compositie en een eigentijds karakter dragen. Een archeologische en historische studie van het monument zal steeds de restauratie voorafgaan en vergezellen.

- Wanneer de ambachtelijke werkwijzen niet toereikend blijken te zijn, is het geoorloofd, ten behoeve van de consolidatie van een monument, gebruik te maken van elke moderne conserverings- en constructietechniek, waarvan de doelmatigheid wetenschappelijk vast staat en die door ervaring wordt gewaarborgd.
- Waardevolle toevoegingen uit welke tijd ook dienen gerespecteerd te worden : een restauratie streeft niet de eenheid van stijl na. Als een bouwwerk verschillende stijluitingen over en door elkaar heen bevat, is het blootleggen van een vroegere toestand slechts bij uitzondering gerechtvaardigd : en wel op deze voorwaarde dat de weg te nemen elementen slechts van gering belang zijn, het te voorschijn gebrachte gedeelte daarentegen van grote historische, archeologische of esthetische waarde is en in zodanige toestand verkeert dat instandhouding ervan mogelijk is. De beoordeling van de waarde der bovenbedoelde elementen en de beslissing over het wegnemen mogen niet alleen afhangen van de met de restauratie belaste architect.
- De elementen bedoeld om verdwenen gedeelten te vervangen moeten harmonieus in het geheel worden opgenomen, terwijl ze duidelijk van de originele gedeelten te onderscheiden moeten blijven, opdat het document van geschiedenis en kunst door de restauratie niet vervalst wordt.
- Toevoegingen kunnen slechts aanvaard worden voorzover ze de interessante onderdelen van het gebouw respecteren, het traditionele kader niet aantasten, het evenwicht in de compositie en de relatie met haar omgevende milieu niet verbreken.

De criteria volgens dewelke de restauratiedossiers worden beoordeeld zijn dus in geen geval willekeurig genomen. Zij gaan terug op algemeen aanvaarde principes vastgelegd in een document van 1964 dat nog steeds niets van zijn actualiteit heeft ingeboet.

Wat de praktische uitwerking van de dossiers betreft wordt vastgesteld dat vele dossiers ofwel niet gebaseerd zijn op de hoger vermelde criteria ofwel totaal onvoldoende zijn uitgewerkt.

Vele dossiers worden ingeleid door ontwerpers die helemaal hiertoe niet bevoegd zijn (sommigen beschikken zelfs niet over een tekentafel !).

Een goed dossier moet terzelfdertijd uitgaan van een verantwoorde optie op de restauratie en daarenboven nauwkeurig tot in detail de restauratie beschrijven. Bij een restauratie mag uiteraard geen enkel risico genomen worden. Men heeft immers te doen met een uniek kunstwerk zodat elke onverantwoorde ingreep een niet meer te herstellen verminking betekent.

Daarom is het wellicht niet misplaatst om even de door de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg geformuleerde leidraad voor het indienen van een restauratiedossier te vermelden :

Het restauratiedossier moet het resultaat zijn van de samenwerking tussen opdrachtgever, ontwerper, adviserende en subsidiërende overheid en dient als volgt te zijn samengesteld :

1. fotografische en/of ikonografische dokumentatie.
2. historische nota met betrekking tot het gebouw
3. bouwfysisch rapport van het gebouw.
4. bouwprogramma met betrekking tot het ontwerp.
5. verantwoordingsnota.
6. opmetingsplannen.
7. restauratieplannen.
8. bestek = beschrijving der werken.
9. postgewijze raming.

FOTOGRAFISCHE EN/OF IKONOGRAFISCHE DOKUMENTATIE.

acutele, scherpe en duidelijk geïdentificeerde en gedateerde foto's, minimum formaat 13 X 18 cm, van het hele monument, details en elementen van het interieur ; indien nodig kleurenopnamen.

Foto's van de ruimere omgeving, aanpalende, tegenoverliggende oude foto's, tekeningen, bouw en andere restauratieplannen of kaarten waarin eventuele verbouwingen, vergrotingen, slopingen of andere wijzigingen kunnen gesitueerd worden.

HISTORISCHE NOTA m.b.t.

de geschiedenis (archivalisch onderzoek, bouwaanvragen etc.) van het monument, getoetst aan de huidige toestand ; deze analyse kan duidelijkheidshalve in plannen leesbaar worden gemaakt bij middel van rastering of inkleuring. Zo nodig dienen opdrachtgever of ontwerper beroep te doen op een historicus of kunsthistoricus.

BOUWFYSISCH RAPPORT

Vooraleer plannen kunnen worden opgesteld kan het nodig blijken bepaalde problemen die het monument stelt op technisch vlak grondiger te onderzoeken ; het kan gaan om stabiliteitsrapport, gedeeltelijke decaperingen, demonteringen, vochtigheidsanalyse. Het bouwfysisch rapport schetst de toestand, de resultaten van het onderzoek en geeft de mogelijke remedies.

VERANTWOORDINGSNOTA

De verantwoordingsnota van de ontwerper met betrekking tot de restauratie is het sleuteldokument in het dossier.

Het dient het resultaat te zijn van de gevonden dokumentatie op ikonografisch en historische vlak, van het programma en de opmetingsplannen, en van de bouwfysische toestand. De nota ligt aan de basis van de uiteindelijke restauratieplannen. Ze dient te wortelen in duidelijke opties, die als volgt kunnen toegelicht worden.

RESTAURATIEOPTIES.

Restauratie beoogt het levend houden, of desgevallend het opnieuw leven inblazen onder andere door middel van conservatie, onderhoud en restauratie van een historisch gegroeid gegeven.

Een historisch orgel werd als monument, binnen een interieur beschermd, om een welbepaalde reden, terug te vinden ofwel in het orgel zelf, ofwel in zijn site, zijn omgeving ofwel in beide samen. Dit beschermd aspect dient bij de restauratie met de grootste zorg benaderd en behandeld te worden.

Als voorbeeld : een beschermde ruïne dient in de eerste plaats als ruïne behouden te worden, een restauratie dient hier enkel gezien te worden als een instandhouding, als ingreep tegen verder, dreigend verval.

Hedendaagse monumentenzorg vraagt niet ipso facto een «archaïserende» of een «historizerende» aanpak of met andere woorden een «harde» restauratie. Een monument is een levend iets dat met de gebruikers, met de tijd en met de samenleving geëvolueerd is. De opeenvolgende aanpassingen of verbouwingen vertellen er de geschiedenis van. Zij zullen dus in de loop van het restauratieproject geëvalueerd worden, ook rekening houdend met de gegevens uit de ikonografische en historische dokumentatie en uit het programma. Nieuwe aanpassingen en wijzigingen moeten eveneens verantwoord worden.

Toevoegingen die in het kader van een eventuele veranderde functie nodig blijken dienen vooreerst het historisch gebouw in zijn eigenheid te respecteren en vervolgens duidelijk het karakter te dragen van een hedendaagse, maar verantwoorde en geïntegreerde ingreep.

In het merendeel der gevallen kan restauratie volstaan met het consolideren van de bestaande toestand.

Hypothetische toevoegingen, reconstructie, verfraaiingen en wijzigingen gebaseerd op analogieën, zijn onverenigbaar met het beschermd karakter van het monument. Sporen van oude, verdwenen elementen dienen als getuigen behouden, desgevallend zichtbaar gemaakt of gelaten te worden. In geen geval mogen zij verdwijnen ; in uitzonderlijke gevallen kunnen zij de aanleiding zijn tot een verantwoorde toevoeging.

OPMETINGSPLANNEN dienen exact de bestaande toestand weer te geven.

Dienen erop aangeduid :

- materiaalgebruik
- te behandelen verzakkingen
- barsten, scheuren
- lacunes
- verwijzingen naar de foto's

Ze dienen te omvatten :

- situerings- en oriënteringsplans
- plattegronden
- opstanden
- langs- en dwarsdoorsneden
- belangrijke details.

De schaal der opmetingsplans dient dezelfde te zijn als de restauratieplans ; details dienen noodzakelijkerwijze op grotere schaal weergegeven te worden.

De behandeling van ingewikkelde profielen, siermotieven en beeldhouwwerk kan zonodig hun fotogrammetrische opmeting vereisen.

Het opmetingsdossier dient aangevuld met een inventaris van de mits eventuele behandeling te behouden of te herbruiken elementen : houtwerk van deuren, vensters en luiken, hun sloten, krukken en geheng, stucwerk, tegels, zolderingen, trappen, schouwen, vloeren, muurbekledingen en roerende voorwerpen, onroerend door bestemming zoals luchtters, beelden, schilderijen, spiegels, lambrizeringen, vloeren, parketten etc. (deze opsomming is niet exhaustief) telkens met hun situering op opmetings- en restauratieplans.

In bepaalde gevallen kunnen fotografische plans de opmetingsplans vervangen.

RESTAURATIEPLANNEN

Dienen erop aangeduid :

- materiaalgebruik
- de te restaureren partijen, volgens de onderscheiden technieken, bij middel van arcering of inkleuring.

Ze dienen te omvatten :

- situerings- en oriënteringsplan
- plattegronden per bouwlaag
- opstanden
- langs- en dwarsdoorsneden
- belangrijke details.

Hun schaal is dezelfde als van de opmetingsplans

Elke wijziging van het door de Minister of zijn gemachtigde goedgekeurd ontwerp, waartoe in de loop der uitvoering zou geroepen worden, dient vooraf aan de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg te worden voorgelegd met duidelijke motivatie.

Zo nodig dient een uitvoeringsprogramma de opeenvolging te schetsen van de onderscheiden restauratiefazen.

DE BESTEKKEN zullen volgende hoofdstukken bevatten :

ADMINISTRATIEVE EN CONTRACTUELE BEPALINGEN.

Hiervoor verwijzen we naar de Algemene Bestekken van de Belgische Staat.

ALGEMENE BESCHRIJVING DER WERKEN.

Dit behelst een beschrijving van elk materiaal, elke techniek en elke handeling gebruikt bij de restauratie.

BIJZONDERE BESCHRIJVING DER WERKEN.

Dit behelst per onderdeel, een opsomming van elke uit te voeren behandeling, telkens met verwijzing naar de Algemene Beschrijving. Aansluitend hiermee wordt telkens de meetstaat gegeven, zodat onmiddellijk een overzicht verkregen wordt van wat wordt aangepakt en in welke graad.

Vermoedelijke hoeveelheden worden zoveel mogelijk vermeden, evenals de sommen over het geheel. De behandeling alsook de te gebruiken materialen en producten dienen nauwkeurig omschreven te worden.

Termen als opruimen, opkuisen, de slechte delen vervangen, zonder nadere uitleg moeten geweerd worden.

De raming moet postgewijze opgesteld worden en gesplitst zijn in :

1. subsidieerbare posten
2. niet-subsidieerbare posten.

Wat dit laatste punt betreft dient aangestipt te worden dat niet alle werken die in een beschermd gebouw uitgevoerd worden zomaar automatisch in aanmerking komen voor betoelaging als restauratiewerken.

De Rijksdienst hanteert bij het maken van het onderscheid volgende criteria :

Worden beschermd als

I. WERKEN VAN INSTANDHOUDING EN RESTAURATIE EN KOMEN IN AANMERKING VOOR BETOELAGING.

- a. - de werken vereist voor de beveiliging en de stabiliteit van het monument zoals ondermeer afschermingen, ondersteuning, schorringen, verstevigingen, consolideringen ;
- b. - de werken vereist om het monument te beveiligen tegen ongunstige weersomstandigheden, indring van vocht, tegen brand- of natuurrampen, zoals ondermeer : dichten van daken, sluiten van muuropeningen, aanbrengen van voorzieningen voor afwatering, van regenwater, goten en aflopen, beveiliging tegen insijpeling en opstijgend grondwater, rioleringen ;
- c. - de behandeling van waardevolle elementen van het monument onmeer door verharding, houtworm- en zwambestrijding ;

- d. - het herstel van nog aanwezige waardevolle elementen van het monument ;
- e. - de vervanging van nog aanwezige elementen van het monument, die niet meer kunnen hersteld worden ;
- f. - het opnieuw aanbrengen van niet meer aanwezige waardevolle elementen ;
- g. - dringende voorlopige werken voor de instandhouding van een beschermd monument, wanneer gevaar bestaat voor verder en snel verval in afwachting dat begonnen kan worden met een eigenlijke restauratie ;
- h. - werken en studies vereist voor het opmaken van een restauratiedossier.

BELANGRIJKE BEMERKINGEN.

1. De toelage zal slechts toegekend kunnen worden voor zover bij het bestek der werken een postgewijze verantwoording gevoegd is waaruit blijkt dat de posten waarvoor een toelage wordt gevraagd geheel of gedeeltelijk onder toepassing vallen van de bepalingen van artikel 1.
2. De toelage voor de werken voorzien in e en f zal slechts kunnen toegekend worden, ingeval de aanvrager het bewijs levert dat voldoende materiële gegevens of iconografisch materiaal aanwezig zijn om een wetenschappelijk verantwoorde reconstructie mogelijk te maken, en dat de homogeniteit van het monument of zijn omgeving de vervanging van de bedoelde elementen vereist.

II. ALS SUBSIDIEERBAAR ERKENDE POSTEN

- a) De werkelijke kostprijs van de werken, inbegrepen de belasting op de toegevoegde waarde, vastgesteld aan de hand van de definitieve afrekening doch beperkt tot het bedrag van de goedgekeurde offerte of aanbesteding, verhoogd met de kosten die het gevolg zijn van de contractuele prijsherzieningen, en eventueel verhoogd met de bijwerken en werken in meer voor zover de Minister vooraf beslist deze te betoelagen.
- b) Indien de werken worden uitgevoerd in eigen beheer, het bedrag van de door de Minister goedgekeurde kosten voor de aankoop van materialen vereist voor het uitvoeren der werken.

Als laatste punt van deze uiteenzetting zou ik een aantal juridische punten willen toelichten. Ik stel vast dat er hierover nogal wat verwarring bestaat.

Het is na 1931 het tijdstip waarop de eerste monumentenwet verscheen erg lang windstijl geweest. De laatste jaren evenwel zijn heel wat decre-

ten en koninklijke besluiten verschenen zodat velen niet meer precies weten hoe de zaken geregeld zijn en wie bevoegd is voor wat. Vooral over de laatste wetwijzigingen bestaat heel wat verwarring. Hierna volgt dan ook een overzicht van de belangrijkste recente wijzigingen.

Decreet van 3 maart 1976.

De belangrijkste tekst op dit ogenblik is het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten en stads- en dorpsgezichten, waaruit hieronder de voornaamste punten volgen :

1. Het decreet voert een aantal bepalingen in : het monument wordt omschreven als een zeer ruim begrip : het is een onroerend goed dat van algemeen belang is. Nieuw in het decreet is ook het begrip stads- en dorpsgezicht.
2. Het decreet bepaalt de rol van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen. Deze rol van de Commissie wordt fundamenteel gewijzigd. Vroeger was het een regeringscommissie, nu is het een Commissie van de Minister van Nederlandse Cultuur. Vroeger had de Commissie initiatiefrecht om procedures tot beschermingen in te zetten. Deze bevoegdheid wordt overgedragen aan de Minister. Vroeger was het advies van de Commissie voor Monumenten en Landschappen verplicht voor werken aan beschermde goederen. Dit advies is niet meer verplicht.

Waar de Commissie juridisch minder bevoegdheden heeft kan ze thans haar taak op fundamentele en belangrijke zaken toespitsen :

- het algemene beleid inzake de monumenten en landschappen,
  - adviseren van belangrijke dossiers,
  - toezicht op het monumentenbeleid, en de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg,
  - de doctrine inzake monumenten- en landschapszorg.
- De Commissie is als dusdanig geëvolueerd van college van onbezoldigde inspecteurs naar een adviesorgaan op hoog niveau met een groot moreel gezag.

3. Het decreet regelt ook de werking van de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg.

De Rijksdienst is het beleidsinstrument van de Minister inzake monumenten- en landschapszorg dat het beleid voorbereidt en uitvoert. De Rijksdienst neemt tevens het secretariaat waar van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen waarmee er dus een innige samenwerking is. De Rijksdienst is gedeconcentreerd met provinciale directies.

4. Het decreet stelt een nieuwe procedure vast voor de bescherming van stads- en dorpsgezicht.

De Bescherming gebeurt bij Koninklijk Besluit na een openbaar onderzoek georganiseerd door de gemeente. Alleen voor de monumenten worden de eigenaars persoonlijk aangeschreven. Dit gebeurt niet voor de

andere onroerende goederen gelegen binnen de grenzen van een beschermd stads- of dorpsgezicht.

Nieuw is ook dat de beschermingen georganiseerd worden met lijsten. Waar vroeger een procedure gehouden werd voor elk monument afzonderlijk wordt thans gewerkt met lijsten van een gemeente, stad, wijk of straat enz...

Het Koninklijk Besluit tot bescherming van een stads- of dorpsgezicht gaat vergezeld van een plan.

De Koninklijke besluiten tot beschermingen bevatten zowel algemene als specifieke erfgoedwaarden. Vroeger was een monument beschermd of niet. Wanneer het beschermd was mocht er niets aan gebeuren zonder een zeer zware procedure (advies Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen en een Koninklijk Besluit). Nu kunnen in het Koninklijk Besluit richtlijnen voor het toekomstig beheer worden voorzien.

De algemene richtlijnen zijn globaal vastgelegd in het Koninklijk Besluit van 6 december 1979 dat de verplichting oplegt aan de eigenaar het monument in goede staat te bewaren en hun verbiedt het te beschadigen of te ontsieren.

Voor de orgels is er het Koninklijk Besluit van 27 juni 1977.

5. Een van de belangrijkste wijzigingen is ongetwijfeld de regeling van de rechtsgevolgen van de beschermingen.

Vroeger kon men in principe aan een beschermd gebouw geen werken uitvoeren dan na een zeer zware procedure. Daarenboven moest men los van deze procedure nog een bouwaanvraag doen volgens de wet op de stedenbouw van 1962. Het risico was niet denkbeeldig dat de voorwaarden gesteld door de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen tegenstrijdig waren met die van de Stedenbouw.

Thans is er slechts één procedure. Namelijk die van de wet op de Stedenbouw. De gemachtigde ambtenaar van stedenbouw is evenwel verplicht wanneer het om een bouwaanvraag gaat van een beschermd monument of van een gebouw gelegen in een beschermd dorps- of stadsgezicht een advies in te winnen bij de Minister van Cultuur (Monumentenzorg). Hij is verplicht dit advies te volgen.

Bij deze procedure is een advies van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen niet verplicht. In de praktijk wordt dit advies dan ook slechts gevraagd voor delicate, moeilijke of belangrijke aanvragen.

6. Ten einde te beletten dat betwisting zou mogelijk zijn of een monument stads- of dorpsgezicht zou beschermd zijn heeft het decreet voorzien dat per gemeente een register van beschermde monumenten, stads- en dorpsgezichten wordt opgemaakt. De functie van de gemeenten en de onnauwkeurigheid van de oude beschermingsbesluiten hebben tot gevolg gehad dat dit register pas in 1979 is klaargekomen. Het zal eerlang

door de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg worden gepubliceerd.

7. Wanneer een beschermd goed van eigenaar verandert moet de notaris een stedenbouwkundig attest aanvragen waarin dient vermeld of het monument al dan niet beschermd is.

8. Sommige zeer belangrijke monumenten kunnen onder rechtstreeks toezicht van de staat worden geplaatst. In dat geval vallen de onderhouds- en restauratiewerken volledig ten laste van de Staat. Voor dit artikel van het decreet zijn totnogtoe geen uitvoeringsbesluiten getroffen.

9. In verband met de subsidiëring heeft het decreet weinig rechtstreekse maatregelen kunnen treffen omdat de cultuurraden geen mogelijkheid hebben financiële verplichtingen op te leggen. De wet van 7 augustus 1931 heeft dit evenwel reeds gedaan (art. 2.). Dit artikel voorziet dat de kostenverdeling vastgelegd wordt bij Koninklijk Besluit. Totnogtoe werden deze besluiten geval per geval opgesteld. Aangezien dit tot willekeur zou aanleiding geven heeft de cultuurraad in het decreet de verplichting opgenomen dat voor de subsidiëring een algemeen reglement zou gemaakt worden in de vorm van een organisch koninklijk besluit. Hoewel dit besluit moest getroffen zijn binnen een termijn van 6 maanden na het verschijnen van het decreet, is het nog steeds niet verschenen.

In de teksten die worden voorbereid worden volgende beginselen voorzien :

- de percentages voor tussenkomst van staat, provincie, gemeente en eigenaar worden vastgesteld ;
- bij deze vaststelling wordt onderscheid gemaakt tussen monumenten toebehorend aan overheden waarvoor de verdeling vastgesteld blijft op 60 % staat, 20 % provincie en 20 % locale overheid of eigenaar.

BESLUIT :

Uit hetgeen voorafgaat blijkt dat er de laatste jaren heel wat veranderd is. Waar vroeger veel aan het toeval werd overgelaten blijkt thans alles meer nauwkeurig te moeten worden omschreven en verantwoord.

Velen die gewoon zijn op het Belgische improvisatievermogen te rekenen zullen hierbij misschien vrezen dat alles ingekapseld wordt in administratieve bepalingen en dat in theorie alles wel mooi lijkt maar dat in de praktijk men in de papperasserij zal vast lopen.

Ik ben deze mening niet toegedaan. Het is duidelijk dat er zal moeten over gewaakt worden dat de nodige creativiteit en dynamiek gewaarborgd blijven.

Boven alles moet gewaakt worden over de kwaliteit. Alleen wanneer de historische orgels als onvervangbare kunstwerken vakkundig en met hoogstaande ambachtelijke vaardigheid worden behandeld loont het de moeite er zich ten volle voor in te zetten en is er een kans om een renaissance van een orgelcultuur op gang te brengen zoals in de ons omringende landen.

Wanneer echter luchthartig met ons orgelpatrimonium blijft omgesprongen, zal het doodgerestaureerd worden en van zijn kunstwaarde beroofd. Zowel voor het orgelpatrimonium als voor het orgelambacht is de enige kans op herleving gelegen in een wetenschappelijke aanpak en in een hoge vakkundige en ambachtelijke uitvoering.

E. GOEDLEVEN
Adviseur - Hoofd van Dienst

ORGELBOUWERS-PANEL

Medewerkers :

Dhr. P.A.J. Andriessen, van Orgelbouw Anneessens

Dhr. J.-P. Draps

Dhr. Fierens, van Orgelbouw Stevens

Dhr. F. Loncke

Dhr. Gh. Potvlieghe

Dhr. B. Pels, weerhouden wegens ziekte

Moderator : K. D'Hooghe

De medewerkende orgelbouwers werden vooraf verzocht ongeveer 10 minuten te spreken en kregen hiervoor volgende leidraad :

- Uw visie op de restauratie van het historisch orgel
- Behandeling van het historisch orgel in restauratie en onderhoud
- Eén of meerdere referenties van restauraties, conservaties of onderhoudsbeurten die het meest uw visie benaderen.
- Welke invloed heeft uw kennis van het historisch orgel op uw nieuwgebouwde orgels ?

Naderhand werd hen gevraagd de tekst (of een résumé) van hun gesproken uiteenzetting te willen laten worden ter publikatie in het verslag over het orgelbouwers-panel.

Bij gebrek aan gegevens vanwege de heren Loncke en Fierens, wordt hun gesproken bijdrage geresumeerd weergegeven.

Een talrijk publiek volgde dit panelgesprek.

Nota's te goeder trouw opgenomen tijdens de panelvergadering

Dhr. F. Loncke :

De restauraties uitgevoerd te Moere en te Ichtegem zijn voor hem de leidraad. Het inventariseren van wat nog aanwezig is, in combinatie met het archiefonderzoek, - dit in een geest van zo ruim mogelijke conservatie - is voor hem de basis. Uit zijn ervaring blijkt dat de kerken zonder geld dikwijls over de best geconserveerde orgels beschikken. Indien het verantwoord is gaat hij liefst naar de originele toestand terug. Latere wijzigingen stellen hem meestal voor zware problemen. Het plaatsen van een Montre 8' op een viervoets-orgel kan het instrument in zijn evenwicht ontwrichten.

Het later bijvoegen van een Gamba 8' en een Bourdon 16' kan de lade op een onverantwoorde wijze belasten en het instrument uit zijn evenwicht halen.

De problemen gesteld door vergroting van de kerk, door volumewijziging van de ruimte wordt naar het orgel vertaald door ophoging en uitbreiding. Deze wijziging is volgens hem soms verantwoord.

Hij restaureert op de oude manier en betreurt dat tijdsbeperking en een tekort aan rust aanleiding geven tot problemen.

De oude orgels zijn voor hem de inspiratiebron voor de nieuwbouw. Hij is hierbij zichzelf.

Dhr. Fierens :

Het restaureren van orgels heeft veel geld gekost, zeker als het moet gebeuren op de ambachtelijke wijze. Gelukkig is er geld voor restauratie voorhanden. Hij oordeelt dat een historisch orgel helemaal in zijn originele toestand dient gerestaureerd te worden. Hij kan aanvaarden en goedkeuren dat voor de windvoorziening zelfs schepbalgen gereconstrueerd worden en dat afstand kan genomen worden van het gebruik van de elektrische ventilator.

Voor de windladen stelt hij zich vragen rond het met leder beplakken ervan. Is dit beter, is dit verantwoord ? Dient de gebarsten tafel vervangen of gerestaureerd te worden ? Het probleem van de verwarming is andermaal gesteld. De verwarming is de kwelduivel en de vernielër van de historische orgels.

De tractuur en de klavieren kunnen best terug in de originele toestand gebracht worden. De houten pijpen die boven- en onderaan gescheurd zijn stellen weer nieuwe problemen. Wat zal men doen ?

De restauratie van het meubel is mogelijk, is wenselijk. In Mechelen zijn nog goede meubelmakers. Dhr. Fierens verwijst ook naar goede orgels met kegelladen. Ruim geboord, verdienen zij onze belangstelling en waardering.

Voor de nieuwbouw citeert hij het artikel «Moeten de Vlaamse Orgels verdwijnen» verschenen in «De Standaard» van 10-11/3/79. Hij waardeert het en vindt er veel goede dingen in maar ... waar vindt men de mensen ? Zij die het kunnen, zullen weigeren. Wie zal het doen ? Wie kan het doen ? Het zal trouwens veel duurder uitkomen. Het voorbereidende werk kan best machinaal gebeuren. Het hout moet na gezaagd te zijn toch rusten.

Er is veel misgelopen in de orgelbouw. Er is veel veranderd. De financiële mogelijkheden werden aangepast. De nieuwe orgels kunnen op basis van een volmaakt systeem eenvoudig en toch goed functioneren.

Bij het maken van de windlade is de tafel van groot belang. Aquapan is bestand tegen de verwarming. Voldoende cancelbreedte en -diepte dient beoogd. Tegenwoordig worden geen gesmede nagels meer gebruikt, wel schroeven. De pulpeten dienen in leder te zijn. Kan het wellenbord op naam of multiplex ?

Het zelf maken van het pijpwerk is geen probleem. Voorloper Vermeersch walste de platen en schaafde ze bij met de hand. Het was slavenwerk. Niemand wil het nog doen. Het gebruik van de schaaftrommel is trouwens zeker zo goed. Dhr. Fierens heeft in zijn levensloopbaan al een en ander meegemaakt. Hij vermeldt zijn persoonlijke vertrouwen met het ambacht, zoals het vroeger beoefend werd. Hij onderlijnt eveneens de evolutie van de appreciatie en van de dunk over orgels en geeft hiervan een sprankelend staaltje. Marcel Druart vond het tweeklaviersongel rein mechanisch gebouwd voor Luik, geweldig. Hij was zo gelukkig er goed Bach op te kunnen vertolken. Een ander organist wil daar weer niets van horen, en wenst een drieklaviersonstrument met zweelkast.

Dhr. J.-P. Draps [in extenso] :

De hele problematiek rond de restauratie van orgels zoals die zich thans stelt heeft zijn wortels in enerzijds de muziekwetenschap en anderzijds, en misschien bijna hoofdzakelijk, in financieel-economische gronden. Voor wat betreft het muziekwetenschappelijke aspect is men het stilaan eens geworden dat men het orgelpatri-

monium dient te beschermen en behoudend te restaureren. De tijd van transformaties is voorbij. Wel kan discussie ontstaan rond de vraagstelling waar begint en eindigt het restauratiewerk. De vraag rijst dan ook onmiddellijk : welke gelden wil en kan men ter beschikking stellen voor een restauratie. En als artistiek bijkomend probleem, ongewild soms, en hoe curieus dit ook moge klinken, «welke kwaliteit vereist men van het restauratiewerk».

Deze vraag houdt dan uiteraard in : moet de goedkoopste inschrijver het beste werk kunnen leveren ? Dit is in feite een tegenspraak opzichzelf en toch moet deze vaststelling in de realiteit van de Belgische orgelrestauratie-problematiek geplaatst worden.

De ambachtelijke instrumentenbouw is zeer arbeidsintensief. Daartegenover staat de min of meer industriële instrumentenbouw. Deze twee leiden een afzonderlijk leven. De ambachtelijke bouwer draagt ALLE verantwoordelijkheid voor elk onderdeel dat hij maakt terwijl de industriële bouwer voor wat betreft vormgeving en kwalite

iteit de fabricage van de onderdelen overlaat aan een commercieel ingestelde zaak. Niet alleen de tijd maar ook de mentaliteit is thans zo, dat men zich tevreden stelt met het goedkopere werk, namelijk het fabriekswerk. Deze situatie verergert helaas. Het ambachtelijke werk wordt bijna onbetaalbaar. De eisen liggen zeer hoog, maar het werk wordt afgedwongen tegen de laagste prijs. Voor een klein ambachtelijk bedrijf komen er te veel bedrijfskosten de gang van zaken meer dan eens bederven. Dit stellen we al te dikwijls vast bij belangrijke opdrachten. Hier lopen de betalingen niet steeds even soepel terwijl de gevolgen daarvan voor het kleine bedrijf nauwelijks op te vangen zijn.

In verband met de erkenning van de orgelmaker is het hier nog steeds zo dat deze erkenning in de eerste plaats en hoofdzakelijk berust op de financiële sterkte en op het personeelsbestand van het bedrijf. Een bedrijf van een paar man, - waarom zou dit niet even goed degelijk werk kunnen leveren - wordt officieel als onbevoegd aanzien voor een serieuze restauratie.

Anderzijds neemt de ambachtelijke bouwer, zoals ik reeds zei, zoveel risico's maar met deze risico's en het arbeidsintensieve aspect van dat soort werk houdt men op het belastingskantoor geen rekening. Ik mag wel zeggen : integendeel. Het is bijna een gemeenplaats geworden maar het moet me van het hart dat het arbeidsintensieve werk financieel beboet wordt. Het land heeft veel geld nodig en in deze context is het artistieke werk een bijna overbodige, ja zeg maar, een ongewenste luxe. Dit werkt remmend op ons werk !

Besluitend moet ik wel zeggen dat ik helemaal geen pessimist ben, want de jongste jaren zijn we er, voor wat het artistieke aspect betreft, duidelijk op vooruit kunnen gaan. Maar dit dient nu ook naar juiste verhouding financieel gehonoreerd te worden.

Dhr. P.A.J. Andriessen [in extenso] :

Het is nu anderhalf jaar geleden dat ik begonnen ben met orgelwerk in Vlaanderen. De punten waarover men mij gevraagd heeft te spreken zijn m.i. echter van dien aard en gewichtig, dat een nieuwkomer, die nog nauwelijks aan deze zaken heeft geroken, toch wel zeer verwaand zou moeten zijn om daar eens gedegen op in te gaan. Mijn verschijnen hier gelieve U dus meer te zien als leerjongen dan als iemand die hier een oordeel komt uitspreken en een vizie overdragen.

Toch wil ik wel iets zeggen over restauratie en daarbij vooral vraagtekens plaatsen. Mijns bescheiden inziens moet men bij restauratie er vooral van uitgaan hoe de oorspronkelijke bouwer het orgel bouwde en pogen het instrument op zijn manier weer in de oorspronkelijke staat te brengen. Dit wil echter nogal wat zeggen, want om dit goed te doen, moet men als het ware zijn geest en denkwijze in zijn historisch perspectief eigen maken en dat betekent meteen heel de cultuur en levensfeer van zijn tijd. Daarmee wil ik niet zeggen, dat ik ook zal moeten handelen met de algemene en technische kennis, de gereedschappen en hulpmiddelen van die tijd, maar hiermee

raken wij een van de gevoelige punten in de restauraties. De vroegere orgelbouwers konden niet verder gaan dan de technische en culturele stand van hun tijd en moesten b.v.b. bij kaarslicht en olielampen werken en als ik nu met dat licht een restauratie zou uitvoeren, geloof ik niet dat die daardoor een betere zou worden. Ook waren de vroegere orgelbouwers mensen met hun gebreken en vermoedelijk zullen zij toch ook wel eens fouten gemaakt hebben. En daar komt dan direct de vraag, moet een kennelijke fout ook gerestaureerd worden, zeggend dat heeft hij zo bedoeld of moet men de fout wegnemen ?

Mag ik van onze technische kennis en de verworvenheden van onze tijd gebruik maken bij restauraties ?

Eén voorbeeld :

De kwestie van sleepaandrukkers. Als men ze niet toepast, weet men bij houten slepen zo goed als zeker dat na enige jaren ellende optreedt. Vastlopen of bijspraak en lekkage. Mag ik ze dan toepassen maar dan op zo'n manier, dus zonder boren of gaten vergroten, dat indien later iemand er anders over denkt, het gedane gemakkelijk te verwijderen is en de oorspronkelijke staat terugkeert ? Wie zal het zeggen of mischien als ik in deze wereld met zijn duizend-en-één opinies rondkijk, wie durft het te zeggen ?

Want het geeft mij wel eens een benauwend gevoel, dat, daar een orgelbouwer door zijn werk in zijn levensonderhoud moet voorzien, zijn opinies daarop wel degelijk invloed hebben en daardoor niet geheel vrijblijvend meer kunnen zijn, terwijl hij toch geen jabloer wil zijn omwille van de smeer.

Hiermee wil ik geen knuppel in het hoenderhok werpen, maar het verdient toch wel aandacht, dit ook eens te bezien.

Inzake de laatste vraag : welke invloed heeft de kennis van het historische orgel op de nieuwgebouwde, meen ik te mogen stellen, dat die zeer groot is. Ook het orgel heeft door de tijden heen een evolutie doorgemaakt, die naar ik hoop nog steeds gaande is. Ieder geslacht heeft voortgebouwd op de ontwikkeling en kennis van de vorige geslachten en een kennisname van de historie blijft dus zeer leerzaam om van daaruit te pogen in die ontwikkeling voort te gaan, zelfs al is men niet zo groot als de bekende uitschieters. Want als dwerg staande op de schouders van een reus kan men toch verder zien dan die reus.

En hiermee wil ik besluiten met de hoop uit te spreken dat deze dag een leerzame en nuttige zal zijn voor ons allen, die van het orgel houden.

Dhr. Gh. Potvlieghe [in extenso] :

De problematiek rond de restauratie van historische instrumenten is thans vrij duidelijk geworden : het gaat er uiteindelijk niet meer om transformatie of aanpassing naar wat men noemt «ruimere muzikale eisen» maar wél om de restauratie gezien vanuit het oogpunt van conservatie en herstelling van het historische gegeven. Op zichzelf klinkt dit allicht vrij vaag want staat men voor een geschonden historisch werk dan is de vraag waar begint en eindigt de goede restauratie. Deze vraag kan m.i. zelden geheel bevestigend worden beantwoord. Een uitvoerige restauratie is meestal het nemen van een optie, een optie die uiteraard in de eerste plaats een eerdere herstel betekent aan het oorspronkelijke concept. Dit klinkt dan als principe wel mooi neem ik aan, maar hiermee ligt meteen de hele problematiek op tafel. Wie was de oorspronkelijke bouwer ? Hoe werkte hij ? Welke waren zijn stijlinzichten, zijn werkmethode ? De problematiek lijkt me bijgevolg dubbel : ze is van musicologische én van bouwkundige aard. Het werk achter de studietafel is niet altijd eenvoudig, maar de arbeid aan de werkbank is determinerend. Het ene kan niet uitgesloten worden zonder het andere naar de verdommenis te helpen. Zowel voor de orgeldeskundige als voor de restaurateur is voortdurend en diepgaand researchwerk onontbeerlijk. Zodra het musicologische onderzoek is verricht is er voor de bouwer ofte restaurateur de kwestie van de wijze van de verwerking van de materialen.

Op dit ogenblik is dit nog steeds, zelfs internationaal gezien, het grootste probleem van de orgelbouwers en de restaurateurs. Men ontwijkt het probleem, al te vaak en dit onbegrijpelijkerwijze met goedkeuring van menig musicoloog, om redenen die deze namiddag aan de orde moeten komen. Er wordt in de restauratie-praktijk m.i. al te veel getolereerd vanwege de werk-leiders. Dit geldt vnl. voor wat betreft de materialen-keuze en de verwerking ervan. Fabriekswerk en erger nog, de onbeschaamde «kit» zijn in feite de hardste afremmers van de wezenlijke bouw- en restauratiecultuur. Ze beogen financiële problemen op te lossen maar scheppen slechte voorwaarden om een goed-geïntentioneerde bouwcultuur tot ontwikkeling te laten komen. Overigens wordt de opbloei van een goede instrumentenbouw afgeremd door de geldende praktijken van de goedkoopste inschrijver. Want wie is normaliter de goedkoopste inschrijver? Alvast niet degene die het beste werk wil leveren. Hiermee bedoel ik geenszins dat al de gesubsidieerde restauraties de minst geslaagde werken zijn, maar wél dat ze onder de minst interessante condities dienen te gebeuren. Is het opstellen van een restauratie-project uiteindelijk het nemen van een optie, ook het aanstellen van een geschikt restaurateur dient in dezelfde geest te gebeuren en niet door orgelbouwers onder mekaar te doen uitspelen als ging het om een sport-competitie. Dit is het in stand houden van een musicologisch wangedrag, een wettelijk gecultiveerd musicologisch wangedrag dat hoogstens kan leiden tot het bestendigen van de mediocriteit. Maar middelmatigheid is tenslotte wegwerp.

Het verwerven van een restauratie-opdracht is dan ook in de eerste plaats het verrichten van een persoonlijke investering omwille van verruiming van kennis in de organologie. Een onverwoestbaar optimist zegt dan ook dat deze lessen onbetaalbaar zijn. En dat is nog geen leugen ook. Tenzij die onbetaalbaarheid realiteit wordt.

In de daaropvolgende gedachtenwisseling kwamen enkele dominanten naar voor, als volgt samen te vatten :

- Ambachtelijke orgelmakers en het industriëel werkende assemblage-bedrijf spreken twee verschillende talen, vertegenwoordigen twee werelden en hebben niet zoveel raakvlakken en aanknopingspunten
- Bij restauratie of nieuwbouw wordt soms, uit gemakzucht, of bij gebrek aan vakkennis naar het fabrieksmateriaal gegrepen
- de verwarmingsproblemen kunnen ten dele ondervangen worden door een goede installatie, trage opwarmingsperioden, lagere temperaturen en een zorgzame organist die waakt over de vochtigheid in en rond zijn orgel.
- het industriëel opgezette orgeltype dient wellicht de organist die Ligeti en Messiaen wil spelen
- de organist die Bach, Frescobaldi of de Grigny wil spelen zal zich best richten naar ambachtelijk gemaakte instrumenten
- orgelmaken is een kunstambacht
- de grote noodzakelijkheid van een rechtvaardiger aanbestedingsprocedure
- het orgel dient als kunstwerk benaderd te worden.

K. D'HOOGHE

ORGELADVISEURS-PANEL

Medewerkers :

Dhr. R. Deleersnyder
 Dhr. L. Lannoo
 Dhr. G. Loncke
 Dhr. J. Van Landeghem
 Dhr. A. Fauconnier
 Moderator :
 Dhr. K. D'Hooghe

De medewerkende adviseurs werden vooraf verzocht ongeveer 10 minuten te spreken en kregen hiervoor volgende leidraad :

- Procedure bij het verwerven van een opdracht
- Belgische procedure en inhoud van de opdracht
- Is de goedkoopste aanbesteding de beste ?
- Wat is uw houding in deze laatste ?

Nota's te goeder trouw opgenomen tijdens de panelvergadering.

Voor een barstensvolle zaal werd het woord eerst gegeven aan

Dhr. R. Deleersnyder :

Hij vergeleek de aanbestedingspraktijk met een concertorganisator die aan solisten het programma voorschrijft, de vingerzetting en de uitgave bepaalt en dan de rondvraag wereldkundig maakt om te weten aan welke prijs dit programma zal uitgevoerd worden. Volgens de wetgeving dient de opdracht toegewezen aan de goedkoopste inschrijver. Het resultaat wordt vanzelfsprekend een karikatuur. De karikatuur is echter de realiteit in de administratieve voorschriften die het orgel herleiden tot een louter commercieel produkt. Hij stelt vast dat historische orgels vooral overleefden in kleine kerken ; daar zijn minder kapitaalkrachtige gemeenschappen die ook minder onderhevig zijn aan de wisselende stromingen, smaken en stijlen.

De nadruk dient gelegd op een regelmatig en goed gebruik van de historische orgels. Hieruit mag men afleiden dat deze instrumenten regelmatig onderhouden worden, wat het vervang tegenhoudt. Orgels die in onbruik geraken zullen vlug verkommeren. Bij de toewijzing van de restauratiewerken mag en kan dit niet gaan naar de goedkoopste, wel naar de beste in relatie tot het kunstwerk.

De functie van de orgeladviseur loopt hiermee gelijk. De taak van de orgelmaker, de adviseur en het opdrachtgevend bestuur moet kunnen uitgaan van een wederzijdse vertrouwensrelatie. Deze positieve ingesteldheid is in het huidige systeem moeilijk te realiseren.

De relatie van het historisch orgel tot de nieuwbouw is deze van de continuïteit van het ambacht. Vroeger zowel als nu kan een goed orgel slechts op ambachtelijke wijze gedijen.

Dhr. G. Loncke :

Hij wijst op de procedureverschillen per provincie en stelt vast dat de vergoedingen in de provincie Brabant het voordeligst liggen. Het opmaken van een zo volledig mogelijk dossier, het voorbereiden van de procedures en de werkzaamheden tijdens de restauratie zijn zeer veeleisend. Aldus is er in de meeste provincies veel werk met

weinig verdienen als het gaat om kleinere instrumenten. In het beroep van orgel-deskundigen zijn een reeks vrijbuiters actief. Zij hebben geen BTW-nummer en zijn stielbedervers. Zij laten bestekken door anderen opmaken.

Zich baserend op zijn ervaring is hij van oordeel dat de vergoeding van het voorontwerp en van het historisch rapport afzonderlijk moet kunnen gebeuren. Hij verwijst naar Dom Bédos. Verder eist hij dat rekening gehouden wordt met al zijn opmerkingen en doet een uitval tegen de bureaucraten. Hij klaagt de af te omslachtige procedure aan en stelt vast dat de opdrachtgevende besturen vaak afgeschrikt worden door de jarenlange lijdensweg van de restauratiehouders.

Is de goedkoopste inschrijver de beste? Dit probleem is niet zomaar te beantwoorden. Volgens Dhr. Loncke blijken de orgelmakers zich nogal eens te vergissen in het hanteren van het cijfermateriaal. Hij maant hen aan geen rekenfouten te maken in hun aanbestedingsdossiers. Voor hem geldt de toepassing van de wet, niets anders dan de wet.

Dhr. L. Lannoo

stelt zich ook vragen in verband met de wetgeving betreffende de toewijzing van de werken. Het toewijzen van de restauratiewerken aan de laagste inschrijver kan hij niet goedkeuren. Toch wil hij aanmanen tot voorzichtigheid bij het eventueel verlaten van dit aanbestedingsprincipe. Het is noodzakelijk om behoedzaam te zijn voor persoonlijke voorkeur.

Het is niet goed dat een adviseur oppermachtig is. Er dient een goede samenwerking te bestaan tussen het rijk en het lokaal bestuur. Op die wijze kan gemotiveerd en goed werk gedijen. De administratieve procedure is niet het belangrijkste gegeven in de orgelrestauratieproblematiek. Waar het er op aan komt is het uitdenken van een echte restauratiefilosofie. Het is tijd dat men zich bezint over de basisvraag: wat is restaureren? Wat is de rol en de taak van de adviseur, van de orgelmaker en van de onderscheiden besturen?

Het is noodzakelijk hierop het antwoord te vinden.

Dhr. J. Van Landeghem :

stelt vast dat er een tekort is aan competente mensen. Hij verwijst naar de deskundigheid van Bach, de geschriften, de keuringen, de opmerkingen en de voorkeur van de Leipziger meester.

Het adviseurschap nu en vroeger lijkt wel totaal verschillend. De maatschappij, de wetgeving, de relaties tussen organisten, besturen en orgelmakers zijn volledig gewijzigd. Deskundigheid was vroeger zowel als nu vereist.

Men is in een decadente toestand terechtgekomen. Wij hebben de opdracht om eruit te geraken. Er is nood aan veelvuldig contact met goede orgels. Men dient ze te bestuderen, bespelen, beluisteren, bekijken, kortom te ervaren. De goede orgelklank dient in dit vrij beroerde orgelland terug ontdekt te worden. Dit kan niet gebeuren door slechtklinkende instrumenten naar voor te schuiven. De smaakvorming dient te gebeuren van jongsaf aan. In de muziekscholen en in de conservatoria dienen goede instrumenten ter beschikking te staan. Orgelexcursies helpen mee aan de vorming.

De organist moet zin hebben voor het ambacht, voor het vak en voor de bekwaamheden die vereist zijn bij het maken van een instrument. Dit geldt voor de vele verschillende onderdelen en daar hoort concreet zelfs het beenbeleg bij. Verwijzend naar de opleiding in orgelkunde aan het Conservatorium van Brussel, oordeelt hij dat de opleiding voor adviseurs nodig is. De orgeladviseur heeft een ernstige taak. Hij dient zich te bezinnen over het belang ervan.

Bij de toewijzing van restauratiewerken biedt de laagste inschrijver geen waarborgen van kwaliteitswerk. Logischerwijze dient de beste orgelmaker het werk te krijgen. Is dit wel mogelijk met de Belgische aanbestedingspraktijk waar de laagste inschrijver het werk toegewezen krijgt en dus in wezen beschouwd wordt als de beste orgelmaker.

Het vragen van proefpijpen is zeer belangrijk. Uit de pijpen komt de klank. Hier kan men vaststellen of een ambachtelijk niveau wordt nagestreefd. Van de adviseur moet

men verwachten dat hij dit alles moet kunnen beoordelen en zijn vaststellingen motiveren.

Dhr. A. Fauconnier

gaat verder in op de drie mogelijke toewijzingsformules die in de Belgische wetgeving voorzien zijn.

De eerste procedure is deze van het **Onderhands Akkoord**, waarbij de toewijzing gegeven wordt aan een orgelmaker.

De tweede procedure is deze van de **Offertevraag**, die op haar beurt kan onderverdeeld worden in een openbare of een beperkte offertevraag, gepubliceerd in de Bouwkroniek.

Hier kan een kwaliteitsvergelijking of - concurrentie tussen verschillende inschrijvers ontstaan. Het is geen loutere prijsvergelijking. Een eigen inbreng van de inschrijver is mogelijk op grond van een basisbestek. Dit laatste document laat een vergelijkbare benadering toe. Dit is een formule die wellicht voor de nieuwbouw mogelijkheden biedt. Voor de toewijzing van de werken is men niet noodzakelijk verplicht de laagstbiedende inschrijver aan te duiden.

De derde procedure is deze van de **Aanbesteding**, die op haar beurt kan onderverdeeld worden in een openbare- of een beperkte aanbesteding. De toewijzing der werken gebeurt op basis van de wettelijke voorschriften in algemene regel aan de laagst biedende in regel bevonden inschrijving. Dit wil zeggen dat de inschrijving op het administratief vlak juist moet zijn en daarenboven conform aan het bestek dient uitgewerkt. In deze procedure is geen artistieke kwaliteitsconcurrentie mogelijk, onafhankelijk van de prijs. Het Rekenhof legt de goedkoopste formule op.

Ingevolge de Belgische procedure is de aannemer-orgelmaker verplicht het bestek en de plannen uit te voeren. Dit houdt in dat het ontwerp bestek voor de aanbesteding volledig moet zijn uit oogpunt van de administratie en de inhoud van de restauratie. Wat niet beschreven is, kan men niet eisen bij de uitvoering. Daarom is het van groot belang om goede bestekken te eisen en enkel vakbekwame adviseurs aan te spreken. De adviseur is de leider der werken; dit is een administratieve opdracht.

Hij is de tussenpersoon tussen het bestuur en de uitvoerder.

De goedkoopste aanbesteding is niet noodzakelijk de slechtste, evenmin de beste. In vele gevallen zal zij toch de minste waarborgen bieden en uitvallen als de slechtste. Een orgelmaker die werk moet aanwerven om zijn bedrijf renderend te houden moet wel eens de goedkoopste zijn.

Het is dubbelzinnig - zonet fout - dat alleen de prijsopgave als criterium gehanteerd wordt. Voor de Belgische staat is dit evenwel de enige toegepaste formule die in aanmerking genomen wordt. Naast de prijsvergelijking zou een kwaliteitsvergelijking moeten toegepast worden. Eerst dan komt men tot een juist beeld van vergelijking.

De toepassing van de Offertevraag zou meer aan bod moeten komen. Het zou een werkelijke verbetering zijn omdat dan de kwaliteit meer zal meespelen.

De vraag kan gesteld worden, gezien de regionale spreiding van de orgelmakersbedrijven, of een concurrentie wel noodzakelijk is? Werkverdeling, (mits wat organisatie is er voldoende voor een hele orgelmakersloopbaan, en nog generaties erna) zou ook kunnen geschieden naargelang de regio waarin het te restaureren orgel zich bevindt. Maar dit zal wel een droom zijn.

Nochtans zou dit een betere verstandhouding tussen de orgelmakers in de hand werken. Een negatief mekaar beconcurrerende werkverdeling werkt frusterend voor de veeleisende vaklui. De geografische spreiding zal ook zorgen voor werk in eigen streek.

Tijdens de daaropvolgende bespreking kwam duidelijk naar voor dat :

- de opleiding tot orgeladviseur, zowel technisch als muzikaal ten zeerste gewenst is.
- er een verschil kan bestaan tussen de benadering van een restauratiedossier en een nieuwbouwdossier. In deze laatste formule zou de orgel-

- maker genoeg ruimte moeten krijgen.
- het systeem tussen Nederland en België nauwelijks vergelijkbaar is
- de adviseur de werken regelmatig dient te controleren
- een goede vertrouwensrelatie tussen adviseur en orgelmaker noodzakelijk is
- later onderzoek bij vaststelling van nieuwe gegevens hier moeilijk leidt naar aanpassingen
- de administratieve rompslomp leidt naar een lijdensweg waarbij men moet rekenen tussen drie à vijf jaar
- de procedure van de prijsofferte, eventueel met wedstrijd karakter, de voorkeur heeft
- de wetgever zich hypocriet opstelt door enerzijds een winstmarge normaal te vinden, en anderzijds de werken toe te wijzen aan het bedrijf dat ofwel de kwaliteit, ofwel de winstmarge doet verschralen
- aan een armoeloon geen kwaliteitseisen kunnen verbonden worden
- het winstprincipe moet ingebouwd zijn
- sommige pastoors zich bedrogen achten door het slecht onderhoudswerk ; dit werd gedemonstreerd met verhakkeld historisch pijpwerk.

K. D'HOOGHE

BALANS EN EVALUATIE VAN 10 JAAR ORGELRESTAURATIE IN VLAANDEREN

Dames en Heren,

Het ons opgedragen onderwerp voor deze lezing beoogt een «balans en evaluatie van 10 jaar Orgelrestauratie in Vlaanderen» op te maken. Ik moge aan de gestelde titel onmiddellijk een zekere afbakening toevoegen, nl. de orgelrestauratie grotendeels te beperken tot deze die met staatstoelage werd en in de toekomst nog zal worden uitgevoerd. Indien men er van uit gaat dat het begrip «restauratie» een grondige en totale aanpak vereist, zijn de kleinere herstellingen her en der of zelfs gedeeltelijke restauraties niet onder die noemer te brengen, omwille van het feit dat de beschikbare financiële middelen meestal zeer beperkt zijn, en bijgevolg slechts beperkte werkzaamheden mogelijk maken.

Wat ons hier op de eerste plaats interesseert, zijn de restauraties van orgels die als monument beschermd zijn bij Koninklijk Besluit, of zich bevinden in een als monument beschermd kerkgebouw, waardoor betoelaging vanwege het Rijk aan 60 %, en vanwege de Provincie aan 20 % mogelijk wordt. Pas aan deze betoelagingscondities wordt in veruit de meeste gevallen bij ons nog een algehele restauratie van een historisch orgel ondernomen.

Er wordt soms, niet steeds ten onrechte, beweerd dat er in Vlaanderen op het vlak van de orgelrestauratie niet veel gebeurt. Uitgaande van een

vergelijking met Nederland, de bakermat mag men wel zeggen van de orgelrestauratie, kan men dit feit bezwaarlijk ontkennen. Gedurende de voorbije 10 jaar telt Vlaanderen amper een 8-tal restauraties met Overheidssteun, en van die 8 is de helft nog gerealiseerd als vernieuwingen met subsidie, en kan de andere helft pas gerekend worden tot de eigenlijke historische restauraties.

Dit zijn schematische vaststellingen die ontvullend werken in hun feitelijkheid ; wij haalden immers nog niet één enkele restauratie om de 2 jaar, wetend dat het gaat over kleine orgels, hooguit één enkele keer met 2 klavieren.

Dit is één zijde van de medaille, wellicht niet de meest bemoedigende. Het heeft er de schijn van dat velen zich met deze minder glanzrijke kant van het Vlaamse orgelgebeuren tevreden stellen, en inderdaad te eenzijdig laten blijken dat er bij ons niets gebeurt, en dat er in 't buitenland zo veel beter en harder wordt gewerkt.

Dergelijke eenzijdige benadering, die uitsluitend de afgewerkte en klinkende resultaten opneemt, vertekent echter de werkelijkheid grondig. De medaille heeft een keerzijde die minder aan de openbaarheid wordt prijs gegeven, maar voor de uitbouw van een gezond restauratie-klimaat in Vlaanderen wellicht nog belangrijker te noemen is dan de uiteindelijke restauratieresultaten.

DE SITUATIE IN DE ZESTIGER JAREN.

Voor een goed begrip van de toestand waarin wij thans staan, is een terugblik naar het verleden onontbeerlijk.

Men kan rustig stellen dat vóór het jaar '70 in Vlaanderen zo goed als niet werd gerestaureerd. Oude orgels bleven behouden omdat er geen financiële middelen waren om ze te vernieuwen of te transformeren. Ter gelegenheid van ingrijpende werkzaamheden werd conservatie van het oude meubel wel eens meer bedreven, conservatie van het oude instrument vrijwel nooit. Oud pijpwerk werd meestal uit oogpunt van kostenbesparing geconserveerd, of zo het aan vernieuwingen onderworpen werd, geschiedde dit niet zozeer vanuit een conserverend-restaurerende houding, maar eerder werd de vernieuwing aangebracht naar de huidige smaak ; zo werden vaak bijna op systematische wijze kernen vervangen, pijpwerk opgeschoven en ingekort. Oude windladen werden zeer dikwijls grondig vernieuwd of eenvoudig vervangen ; toetstraktuur, registratuur, klavieren en onderdelen van de windvoorziening werden meestal vervangen door nieuw.

Alhoewel thans geen stenen meer in een bepaalde richting moeten gooid worden, kan men zich niet alleen beklagen over de uitvoering van dergelijke vernieuwingswerkzaamheden, vooral als deze gerealiseerd werden met staatstoelagen of oorlogsschade, maar ook over de dossiers en zelfs administratieve procedures die daaraan ten grondslag lagen. Wetend dat naar de wettelijke administratieve beschikkingen in België een goedgekeurd bestek, hoe fout en onvolkomen misschien ook van inhoud, na aanbesteding en toewijzing der werken letterlijk en getrouw

dient uitgevoerd te worden, kan men begrijpen dat vele vernieuwingen of transformaties, die onder het etiket «restauratie» zijn doorgegaan, het gevolg zijn van slechte bestekken.

Onder «slecht bestek» verstaan wij een bestek dat niet gebaseerd is op een voorafgaande grondige historische studie van het instrument en zijn bouwer, een bestek dat geen uitvoerige inventarisatie van het historisch materiaal bevat, hetgeen in ruimere zin als opmeting van de huidige toestand dient begrepen te worden, een bestek dat een dubbelzinnige, incorrecte en onvolledige beschrijving der werken bevat, die voor vele interpretaties vatbaar is, tenslotte een bestek dat niet voorzien is van nauwkeurige en gedetailleerde plans.

Daarbij in overweging genomen dat op het vlak van de procedure bedenkelijke toestanden plaatsgrepen, vermits de meeste orgelmakers ontwerpers waren van de bestekken die zijzelf uitvoerden onder de verantwoordelijkheid van adviseurs die het door hen ondertekende dossier vaak niet kenden, was de tijd rijp voor een grondige omzwaai.

De noodklok werd getrokken, laat ons maar zeggen ingevolge het enthousiasme; met wat te uitvoerig gerucht en iets te weinig zakelijke administratieve efficiëntie.

Er werden in augustus 1968 en 1969 Orgeldagen georganiseerd in de Abdij van Averbode, waar voor het eerst de volle aandacht werd gevestigd op de historische en artistieke waarde van het Vlaamse orgel-erfgoed en op de noodzaak tot inventarisatie, bewaring en revalorisatie door wetenschappelijk verantwoorde restauratie. Met Averbode werd niet alleen de Vlaamse orgelwereld, maar werden ook beleidsmensen gesensibiliseerd voor deze gedachten. Sindsdien is een stroming ontstaan die op het beleidsniveau haar vruchten heeft afgeworpen. Met het colloquium van Orgelbouwers en Adviseurs in 1971 te Steenokkerzeel zijn vele gedachten die wel eens naast elkaar heen liepen, met elkaar geconfronteerd en verder gekanaliseerd in de richting van een doorstroming naar de Overheid. Men is daar in Steenokkerzeel tot een formulering gekomen van aspiraties, die gestalte moeten geven aan een orgelbeleid waarin ieder zijn juiste plaats vindt.

HOE IS HET VERDER GEGAAN SINDS 1970 ?

De jaren die ons onmiddellijk voorafgaan geven de indruk een stille periode te zijn op het vlak van de georganiseerde dialoog en het uiten van gedachten allerhande. Misschien is die dialoog met tromgeroffel niet meer zo onmiddellijk noodzakelijk, omdat aan vele aspiraties die uit gesprek gegroeid zijn, thans een structuur beantwoordt die funktioneert en resultaten afwerpt. Dialoog zal op dit ogenblik eerder nodig zijn om te weten waar wij nu staan en welke weg wij op zullen gaan.

Als gevolg van de orgeldagen te Averbode kreeg een eerste noodzakelijkheid reeds vorm : er werd in 1969 een aanvang gemaakt met de inventarisatie van het Vlaams orgelpatrimonium, en dit in opdracht van de Overheid. De onverwachte omvang, rijkdom, en gevarieerdheid van het Vlaamse Orgelpatrimonium, doet die inventarisatie heel wat langer duren dan ooit vermoed kon worden. Thans zijn de orgels in de parochiekerken van de provincies Oost-Vlaanderen en Brabant reeds aan een on-

derzoek onderworpen en in boekvorm vastgelegd ; van de Provincies West-Vlaanderen en Antwerpen zijn deelinventarissen in voorbereiding. Van de Provincie Limburg is een inventaris voorhanden die op regionaal initiatief berust.

De inventarissen hebben het karakter van een wat verruimde snel-inventaris, met een duidelijk accent op de historisch-technische waarde van de verschillende orgels. Sommigen betonen een zeker ongeduld in verband met het wat trage voortschrijden van de inventarisatie, maar zij kunnen gerust zijn, de inventarisatie heeft nog steeds een ruime voorsprong op de volgende fasen in de bewaring van het historisch orgelpatrimonium, zoals de bescherming bij K.B., het samenstellen van een restauratiedossier en tenslotte de restauratie zelf.

De inventarisatie van het Vlaams historisch orgelpatrimonium is één aspect van de overheidszorg voor dit erfgoed, met name meer speciaal uitgaande van het Ministerie van Nederlandse Cultuur. Die inventarisatie is slechts een basis, maar een basis die in ernst en met doeltreffendheid moet ondernomen worden, een werkinstrument dat noodzakelijk is om met overleg en structuur te kunnen werken. Het is geen einddoel op zichzelf, maar wel een middel.

Een tweede aspect van die orgelzorg in Vlaanderen volgt uit de inventarisatie, nl. de bescherming bij Koninklijk Besluit van alle orgels met historische, archeologische of artistieke waarde. Met dergelijk K.B. kunnen nu ook orgels, en dit sinds zowat 1976 als gevolg van het Decreet van 3 maart, onder de speciale bescherming van de Belgische Staat geplaatst worden. Voorheen kenden wij alleen de bescherming van een orgel als behorend tot de uitrusting van een beschermd kerkgebouw, hetgeen niet noodzakelijk inhield dat het orgel op zichzelf van historisch belang was. Zo waren vele niet-waardevolle orgels beschermd, en nog meer echt waardevolle instrumenten niet beschermd, omdat zij in een niet-beschermd kerk stonden. Aan deze onjuiste situatie is nu een einde gekomen ; elk historisch waardevol orgel kan thans afzonderlijk als monument beschermd worden. De groei naar deze nieuwe situatie loopt zo goed als gelijktijdig met de uitbouw van een Rijksdienst voor Monumenten en Landschapszorg, die door het K.B. van 1 juni 1972 bij het Ministerie van Nederlandse Cultuur werd opgericht en van een juridisch statuut voorzien. Aan de Rijksdienst is het opstellen van voorontwerplijsten tot bescherming van orgels opgedragen. Gelijktijdig met de bescherming van orgels wordt ook de inventarisatie van het orgelpatrimonium in handen van een permanente Staatsdienst- de R.M.L.Z. - gelegd. Orgelzorg wordt voortaan voor Vlaanderen ook een onderdeel van een geheel van Monumentenzorg, waarmee een permanentie in het beleid van de Overheid is gewaarborgd.

Nadat op heden als gevolg van individuele aanvragen zo een 20-tal orgels reeds afzonderlijk zijn beschermd, liggen tengevolge van de in opdracht van de Staat uitgevoerde inventarisatie voorontwerplijsten voor met een 70-tal te beschermen orgels uit de beide Provincies Oost-Vlaanderen en Brabant. Men kan verhopend dat binnen afzienbare tijd tot het treffen van het definitief K.B. van bescherming zal overgegaan worden.

Noch de inventarisatie, noch de bescherming bij K.B. kunnen op zichzelf

een eindfase zijn in de bekommernis van de Overheid voor het orgelpatrimonium. Het uiteindelijk doel ligt in de conservatie door restauratie, en daaraan onmiddellijk verbonden het zinvol gebruik van oude orgels.

Parallel met inventarisatie en bescherming is er een zorg en begeleiding gegroeid rond de restauratiedossiers voor historische orgels, meer in 't bijzonder rond deze dossiers waarvoor Staatstoelage wordt aangevraagd, ingevolge de bescherming bij K.B.. De orgelrestauratie is sinds de intensievere inmenging van de overheid niet onderbroken geworden, zelfs niet afgeremd, wel integendeel. Restauraties gebaseerd op minder goede bestekken van grosso modo vóór 1970 zijn afgerond, in enkele gevallen waar het nog mogelijk bleek, bijgestuurd, soms in extremis. Wij noemen er enkele : Moere (Gistel), Zuienkerke en Beauvoorde. In deze overgangsfase, geconcentreerd omheen deze, laat het ons zo noemen, «overgangsrestauraties» liggen grote verdiensten voor een toen reeds actief werkende orgelvleugel binnen de K.C.M.L.. Sinds 1968 waren in de schoot van het adviesorgaan voor Monumentenzorg, de K.C.M.L., 2 orgelspecialisten aangesteld om advies uit te brengen over algemene orgelkwesties, meer in 't bijzonder de orgelrestauratiedossiers.

Sindsdien is een geleidelijke omzwaai in de zin van verbetering van de kwaliteit van de ingediende dossiers zich gaan aftekenen. Er is visie gekomen op het belang van het Vlaams historisch orgel, gebaseerd op de stelregels van het Weilheimer Orgelregulativ. De algemene filosofie van de Monumentenzorg is toepasselijk gemaakt op de orgelzorg. De wending rond het jaar '70, die heeft plaats gevonden in de orgelzorg, van het Vlaams historisch orgel in de verdrukking voorheen, tot een herwaardering daarna, is ook op het beleidsniveau voor een groot deel te danken aan de actieve inzet van die orgelspecialisten van de K.C.M.L.. Vanaf 1972 is de trefzekerheid en permanentie in de toepassing van de orgelrestauratiefilosofie op efficiënte wijze en als permanente ambtelijke dienstverlening bijgestaan door de pas opgerichte R.M.L.Z.. K.C.M.L. en R.M.L.Z. werken sindsdien met hun specifieke bevoegdheden aan eenzelfde taak.

De aldus ontstane overheidsstructuur heeft geleid tot het tot stand komen van een 40-tal restauratiedossiers, waarvan men mits voldoende begeleiding met gerust gemoed de uitvoering kan tegemoet zien. Nog nooit tevoren - het is goed dit voor sommigen te memoreren - zijn er zo veel restauratiedossiers en van zulkdanige goede kwaliteit beschikbaar geweest. Het volstaat even een vergelijking te maken met Wallonië om de efficiëntie van de bestaande structuren in Vlaanderen te belichten. Wallonië staat in verband met gesubsidieerde werken aan orgels onder dezelfde wettelijke beschikkingen als voorzien in de Wet van 7 augustus 1931 op het behoud van monumenten en landschappen. Er zijn daar geen orgelspecialisten in de K.C.M.L., er is geen Rijksdienst, er wordt geen inventarisatie gemaakt van het orgelpatrimonium, er worden weinig of geen orgels beschermd, er zijn slechts weinig restauratiedossiers beschikbaar, en degene die er zijn, zijn doorgaans van het oude soort dat wij gekend hebben vóór 1970, er komen weinig werken in uitvoering, kortom een afwezigheid van beleid en aanpak.

Van die 40 restauratiedossiers in Vlaanderen zijn er zowat een 20-tal in

aanbesteding of in uitvoering gesteld. Het blijkt dat de werkcapaciteit van de Belgische (meer specifiek de Vlaamse) orgelmakersbedrijven thans haar verzadigingspunt bereikt, ook al heeft de aanbestedingsprocedure bij ons geen evenwicht in de werkverdeling tussen de verschillende bedrijven bewerkt, ook niet tussen diegenen die tegen de moeilijke taak van het restaureren zijn opgewassen.

Al deze dossiers zijn vooraf gebaseerd op een degelijk historisch onderzoek van het desbetreffend instrument, zijn waar nodig voorzien van plannen op schaal en vaak in detail, zijn eveneens voorzien van een ordelijke en gedetailleerde beschrijving der werken waaruit ook een totaalvisie op deze specifieke orgelrestauratie blijkt, zijn ook voorzien van een uitvoerige inventarisatie van het historisch materiaal, soms van een fotodokumentatie, en zijn op het administratieve vlak in een vorm gegoten die beantwoordt aan de wettelijke beschikkingen voor uitvoering van gesubsidieerde Overheidsopdrachten.

Dat er op dit ogenblik heel wat structuur, duidelijkheid en orde is gekomen in de technische en administratieve opmaak en afhandeling van een restauratiedossier, is een gunstige evolutie ; iedereen, administratie, orgeladviseurs en orgelmakers hebben er hun nut bij gehad. Maar hiermee is nog geenszins gezegd dat de wijze waarop in België gesubsidieerde werken aan orgels in uitvoering moeten worden gesteld, met aanbesteding en zo meer, als een ideale formule moet worden aangezien. Ondanks vele schaduwzijden, menen wij dat er slechts efficiënt kan gewerkt worden binnen de bij Wet en Decreet vastgelegde normen, die voor alle Overheidsopdrachten gelden, niet tegen deze normen in. De voorbije tien jaar bewijst dat het kan. Pas vanuit deze juridische bepalingen en in overleg met alle betrokken Overheidsinstanties kan gezocht worden naar vereenvoudiging van de procedures, of zelfs naar andere formules.

Wat hebben wij in de voorbije tien jaar aan voltooide en door het Rijk gesubsidieerde restauraties aan te bieden ? Naast de reeds eerder genoemde «overgangsrestauraties», en enkele naar het oude patroon, zoals bv. Hasselt St. Quintinus, Kalken, Belsele en O.L.Vrouw Lombeek, is er, zoals reeds in onze inleiding aangestipt, slechts een klein aantal restauraties aan te wijzen naar het nieuwe patroon, nl. Veurne St. Janshospitaal en Nossegem. Afgezien van de staat van onderhoud waarin deze instrumenten op dit ogenblik verkeren, is bij beide restauraties uitgegaan van een conserverend restaureren, d.i. een zo gaaf mogelijk behoud van het oude, waarbij nochtans het technisch vlot funktioneren en een noodzakelijke homogeniteit gewaarborgd worden. Uitgebreider is echter de lijst van restauratiewerken die op dit ogenblik nog aan gang zijn, of waarmee binnen kort een aanvang wordt gemaakt. Het zijn : Denderleeuw, Gent Karmelietenkerk, Lebbeke, Brasschaat, Dendermonde St. Gillis-Binnen, Ninove, Etikhove, Ichtegem, Nieuwerkerken, enz.. Een 10-tal werken verkeren nog in de fase van aanbesteding. Maar voor allen wordt een restauratie doorgevoerd naar het nieuwe patroon.

Ondertussen is op het juridische vlak de zorg voor het historisch orgel niet beperkt gebleven tot enkele algemene Monumentenvoorschriften, zoals bepaald in de Wet van 7 aug. 1931 op het behoud van Monumenten

en Landschappen, het Decreet van 13 juli 1972 tot wijziging van die Wet, en het Decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van Monumenten en Stads- en Dorpsgezichten, maar tevens uitgegroeid tot concrete voorschriften inzake instandhouding en onderhoud van de orgels vervat in het Koninklijk Besluit van 27 juni 1977.

Hiermee kan verhoopt worden dat het onderhoud van orgels, dat in ons land zelfs bij pas gerestaureerde instrumenten in 't algemeen ver beneden de maat blijft, met grotere kunde en meer regelmaat zal geschieden.

WAARHEEN GAAT DE WEG NU ?

Het zij duidelijk dat de genomen overheidsinitiatieven, zoals inventarisatie, bescherming en dossierbegeleiding, verder moeten worden gezet, in dezelfde richting die werd ingeslagen.

Te verhoppen is ook dat de orgeladviseur, die in onze restauratieprocedure vereist is als leider der werken, zich kan ontwikkelen tot een vakman ; er zou veel bij gewonnen zijn indien het orgeladvies kon weg geraken uit de sfeer van het hobbyisme dat wij vóór 1970 overvloedig, na 1970 in mindere mate hebben gekend. Orgeladvies zou erkend moeten worden als een vak, hetgeen veronderstelt dat het als een beroep leefbaar is, niet in 't minst op het sociaal-economische vlak. De werksfeer voor professionelen wordt op dit vlak ook dikwijls vertroebeld door amateurs allerhande. Om hier uit te geraken zal een grote inspanning vereist zijn o.m. van de organistenwereld en de velen die zich daarin na vijfen nog geroepen voelen een orgeladvies te plegen of mits hun handtekening te laten plegen.

Er is, sedert het laatste Colloquium te Steenokkerzeel in 1971 veel gebeurd, niet steeds met voltooide restauratierealiserings als resultaat, maar wel zijn daarvoor hoopvolle grondslagen gelegd.

Voor de buitenstaander is het overschouwen van de resultaten wellicht veel eenvoudiger dan zich een idee te vormen over de moeilijke ingewikkelde weg die bewandeld moet worden om tot dit resultaat te leiden. Eén van die dingen waaraan de orgelwereld zich geregeld het hoofd stoot, is de groeiende ingewikkeldheid van de te volgen administratieve weg. Oorzaken hiervan zijn : de steeds complexer wordende juridische implicaties die aan aannemingen voor rekening van ondergeschikte Besturen verbonden zijn, het grote aantal overheidsdiensten dat in de procedure en de besluitvorming betrokken wordt ; naast het Opdrachtgevend Bestuur meestal 3 Ministeries, het Provinciebestuur waaronder zowel de administratieve dienst, de Provinciale technische Dienst der Gebouwen als de Provinciale Dienst van het Kunstpatrimonium, en de Gemeente, en tenslotte als laatste oorzaak de verzwaring van de waarborgen van financiële en economische aard, algemeen geeist voor werken in opdracht van de Staat of Openbare Besturen, zonder dat deze speciaal op de orgelbouw betrekking hebben. Vereenvoudiging van de procedure zou zeer wenselijk zijn. Op het juridische vlak is weinig vereenvoudiging te verhoppen, wel het tegendeel, tenzij voor orgelbouw naar andere toewijzingsformules als bv. onderhands akkoord in plaats van aanbesteding zou overgegaan kunnen worden, hetgeen vrij onwaarschijnlijk is.

Een vereenvoudiging van de besluitvorming lijkt ons meer kans te ma-

ken door centralisatie van de bevoegdheden en diensten. Bekend is dat de hele nieuwe koers in de orgelzorg met alles wat wij hierboven hebben aangestipt, zo goed als uitsluitend van het Ministerie van Nederlandse Cultuur is uitgegaan. Aan de kant van de Provincies en de beide andere Ministeries : Justitie en Openbare Werken (of Vlaamse Aangelegenheden) is het stil gebleven, en de werking in stilte die er viel te bespeuren was niet bepaald bevorderlijk voor de algemene conservatie-filosofie voor historische orgels. De netelige problemen zullen hier wellicht draaien rond bevoegdheden en autoriteitskwesities.

Omdat een orgel nog steeds niet als een kunstwerk behandeld kan worden, maar gewoon als een bouwwerk tussen vele andere in het kerkgebouw, worden gelijkaardige financiële en economische waarborgen gevraagd van de orgelbouwbedrijven, die zwaar wegen op de flexibiliteit waarmee orgelrestauraties dienen te worden uitgevoerd. Er is tijdens de laatste 10 jaar een erkenning Categorie X Orgelbouw en Orgelrestauratie tot stand gekomen, die helaas op het artistieke vlak niets voorstelt. Omwille van haar financieel-economische implicaties, die nauwelijks op te volgen zijn door ambachtelijk werkende ateliers, is zulk een erkenning voor iedereen alleen nog een blok aan het been. Daarbij nog in acht genomen de zware financiële lasten die door borgtochten en verzekeringen aan de voor rekening van de Staat werkende bedrijven worden opgelegd, is er vanuit de zuiver administratieve hoek niet veel dat armslag en ontplooiingsmogelijkheid biedt voor de kleine ambachtelijk werkende ateliers, die onze orgelmakers-bedrijven zijn. Dit maakt dan ook voor de toekomst onze grote zorg uit. Op dit terrein is nog veel werk te verrichten

WAT KUNNEN WIJ UIT DIT ALLES BESLUITEN ?

Er is in de voorbije tien jaar een grote weg afgelegd, de grondslagen van een orgelrestauratie-filosofie - en beleid zijn gegroeid, en vragen om verdere uitbouw. Er zal een voortdurende waakzaamheid nodig zijn om de opties en intenties zuiver te houden. De grote en moeilijke opdracht ligt er voor de toekomst in enerzijds in praktische restauratierealiserings waar te maken wat theoretisch in dossiers en edel papier is neergelegd, anderzijds het kunstwerk orgel uit zijn al te pragmatisch-juridische behandelings sfeer los te weken, niet tegen de wetgeving in, maar door de wetgeving te verruimen, of beter te gebruiken, tot een leefruimte waarin het artistiek historisch-muzikale aspekt van het orgel terug in volle gewicht gaat meetellen. Wellicht zal een behandeling van het orgel als monument alleen geen oplossing bieden, maar zal ook vanuit zijn kerkelijk-liturgische functionaliteit een leefruimte en een nieuwe zin aan het historisch orgel gegeven moeten worden, een opgave die misschien nog moeilijker zal zijn dan een revalorisatie als monument.

A. FAUCONNIER

KLEINE ORGELS - GROOT REPERTOIRE

Er kan rustig gesteld worden dat er meer literatuur voor orgel zonder pedaal dan met pedaal geschreven werd.

Hoe zal men het onderwerp echter afbakenen? Zal de orgelliteratuur per periode of per stijl behandeld worden?

Kan deze literatuur los van het instrumentaal type benaderd worden of dient uitgegaan van het streekgebonden instrument en de daarmee verbonden orgelmuziek? Zullen wij het hebben over de specifieke orgelmuziek of is het ruimere gebied van de klaviermuziek ermee verweven?

Het stellen van vele vraagtekens is uiteraard eenvoudiger dan het zoeken naar het antwoord. Toch ligt in dit vragen stellen een duidelijke gerichtheid die bronnen aanboort voor verdere studie buiten het bestek van deze korte bijdrage.

In 1963 realiseerde orgelbouwer Paul Anneessens, zaliger gedachtenis, voor mij een mooi klinkend positief. Het werd voorgesteld aan het publiek samen met de bespeling van een clavichord.

In 1964 werd te Brugge - als bekroning van het tien-jarig bestaan van de orgelconcerten in de kathedraal - een eerste orgelweek ingericht waarbij eveneens een orgeltentoonstelling opgebouwd werd, waarop verschillende positieven te zien waren. Het was de eerste maal in Vlaanderen dat op zulke schaal aandacht werd geschonken aan de waarde van deze nieuwe - oude orgeltypen.

Tijdens het Festival van Vlaanderen 1979 te Brugge wordt na 15 jaar terug een nieuwe tentoonstelling georganiseerd waarbij heel speciaal het klein orgel centraal wordt gesteld.

Geraken we nog wegwijs in de doolhof van de terminologie? Bestaat een studieorgel als type? Wat moeten wij verstaan onder het begrip kleinorgel en kleinorgelliteratuur?

Ellerhorst vermeldt in zijn «Handbuch der Orgelkunde» 1936 als «Orgeltypen» - Die Konzertorgel - Die Orchesterorgel - die Kino-orgel - die Hausorgel - das Positiv - die Kultusorgel.

Jacob Adlung heeft het in Musica mechanica Organoedi 1768 over het orgel, het positief, allerhande regalen, clavecimbel, spinet e.a. klavierinstrumenten wat duidelijk verwijst naar een andere wereld.

In naam van de beperktheid van onze Vlaamse historische orgels worden zij sedert min of meer een eeuw vergroot met een tweede klavier en pedaal. Zij schijnen in de ogen van onze virtuoze organisten al te beperkt omdat het orgelrepertoire en het liturgisch gebruik niet aan zijn trekken kan komen. Is dit wel juist?

Is een klein instrument minder belangrijk dan een groot? Is groot synoniem van goed? Is een Bachduet minderwaardig ten opzichte van een Tschaikowskysymfonie? Over kleinorgeltypen met hun geëigende kleinorgelliteratuur wordt meelijwekkend gesproken. Kleinorgelliteratuur van waarde is allesbehalve klein.

Orgelliteratuur zonder pedaalgebruik kan even belangrijk zijn dan deze met pedaal. Kleinorgelliteratuur heeft meestal een dubbele pejoratieve bijklank.

De geschiedenis leert ons dat verschillende instrumentale types gebouwd werden in de verschillende cultuurgebieden en in de verschillende stijlperiodes. Daarbij dient aangestipt dat de meerderheid der instrumenten in de loop van de eeuwen niet over pedaal of slechts over een bescheiden pedaalgebruik beschikten.

Kunnen wij het geïnspireerde denk- en zoekwerk opbrengen om buiten onze beperkte repertoirekennis te treden? Wij kunnen ervan uitgaan dat het orgelrepertoire zeer uitgebreid is en dat de meeste organisten slechts een zeer beperkt deel ervan spelen. Hierbij dient de vraag gesteld of de conservatoria en de kerkmuziekscholen niet tekort schieten? Wij hebben duidelijk tekort aan beroepsnieuwsgierigheid.

Dit komt omdat in de orgelopleiding in Vlaanderen te weinig aandacht geschonken wordt aan de prae-Bachliteratuur en er een groot tekort aan literatuurkennis bestaat.

R. Schroyens schrijft hierover in «Orgelkunst» jaargang 2 nr. 2: «Wanneer men bedenkt dat elke cultuurperiode enkele decennia geduurd heeft en vele markante prestaties op haar palmares heeft gezet, dan moeten wij vaststellen dat er toch heel wat van het onmetelijke klavierrepertoire moet vergeten zijn geraakt, te oordelen naar het vijftigtal composities dat men uit iedere periode meent te kennen. Dit zijn dan doorgaans alleen de hoogste toppen van het grenzeloze muziekwoud».

Wordt tenslotte niet steeds opnieuw gecreëerd en laat men niet met onbegrip en onverschilligheid veel vallen van de vorige generaties?

In de 15de, 16de, 17de en 18de eeuw was klaviermuziek de verzamelnaam voor een literatuur waarvan men niet zo direct kon aflezen voor welk klavierinstrument ze bedoeld was. Alle organisten waren tevens clavecinisten en bespeelden het clavichord.

Veel klaviermuziek kan vertolkt worden op het ene en het andere instrument. We weten dat in de Gruyters Beiaardboek ook clavecimbel- en orgelmuziek voorkomt. Zijn «Andenten, gavotte, ariaen, giën, corenten, contre-dansen, Allegro, preludies, menuetten, trion voor den Beyaert ofte klokspil bijeen vergaerdert en de opgesteld in 1746 te Antwerpen», vormt een muziekboek met stukken van Vivaldi, Locatelli, Couperin e.a. w.o. de Gruyters zelf.

Gh. Potvlieghe schrijft over de literatuur van orgel of clavecimbel «Kennelijk hebben de Zuidnederlandse componisten van het Rococo hun klaviermuziek niet bedacht als een specifieke orgel- of clavecimbelstijl. De muziekliefhebber en de musicus bespeelde thuis zijn «elaversijn». In vele gevallen was diezelfde musicus organist en gebruikte hij de partituren die hij in de huiskamer speelde evenzeer op het kerkorgel». Een componist als Van Helmont kwam er zelfs rond voor uit. Het is overigens

onvoorstelbaar dat een meester als J. Boutmy die drie bundels clavecimbelmuziek schreef als hoforganist nooit eigen klaviermuziek op «zijn» orgel zou hebben gespeeld.

Een dorpsorganist als Van Belle legde te Viaene bij Geraardsbergen een muziekboekje aan tussen 1743 en 1748. Enkele composities uit dit bundeltje komen ook voor in een anoniem handschrift met clavecimbelmuziek berustend in de bibliotheek van het Koninklijk Vlaams Muziekconservatorium te Antwerpen.

Het Van Peteghemorgel van 1847 van de St. Pietersabdij te Gent heeft een abnormaal hoge tessituur. De klavieren gaan tot c/4. Dit om de klaviermuziek uit die tijd te kunnen vertolken.

Er bestaat geen twijfel over de bestemming van de Franse clavecimbel-suites van Couperin en Rameau evenmin over het orgelboek van de Grigny en de orgelsuites van Clérambault. Registratieaanduidingen verwijzen duidelijk naar de orgelstijl in de werken van Van den Kerckhoven.

Met de benamingen als Ricercar, Fantasie, Canzona, Fancy, Tiento wordt het iets moeilijker ; toch zijn dit meestal titels die verwijzen naar de ernstige muziek met contrapuntische vormen die verwijzen naar de orgelklank.

Zullen we de partita «Auf meinen lieben Gott» van Buxtehude op het orgel of op het clavecimbel spelen ? De titel is religieus, de variaties krijgen een dansvestje aangepast. Werden op het orgel geen dansen uitgevoerd ? Is niet de ganse Franse Barok en Rocoperiode deze van de dans ? Zijn in Bachs Passionen niet verschillende dansen te onderkennen ?

Waarom zouden wij de 48 preludes en fuga's van Bach ook niet op het orgel spelen ? De Franse vertaling «Le clavecin bien temperé» brengt ons op het eerste dwaalspoor. Onze eigen opleiding aan de piano zorgt voor een tweede muurtje.

Ook in de 19de eeuw werd grote aandacht geschonken aan de kleinere orgeltypen. Zo kennen wij in Frankrijk de «Pièces d'Orgue pour le service liturgique» van A.P.F. Boëly (1785-1858). Het zijn eenvoudige mooie versetten voor een klassiek orgel. De beroemde componist en pedagoog Rinck schreef veel goede orgelmuziek voor één en tweemaalig orgel zonder pedaal.

In eigen land publiceerde F.J. Fétis een merkwaardig orgelboek in 1840. In zijn «Avertissement» schrijft hij «Il n'existe presque pas de musique à l'usage des organistes des Eglises qui suivent le chant romain, et dans lesquelles on accompagne le choeur, quoique ces églises soient en beaucoup plus grand nombre que les autres. Le besoin de ce genre de musique a été souvent exprimé par les organistes des petites villes et des campagnes et les misérables choses qu'ils font entendre habituellement prouvent la nécessité d'y satisfaire... La plupart exécutent des airs de danse et des chants de théâtre dans leurs versets, leurs préludes et leurs offertoires sont des ouvertures d'opéra qui ne sont pas même appropriées à la nature de l'orgue.»

Jaak Lemmens componeerde «Vingt Préludes diatoniques» in de verschillende kerkmodi «Douze morceaux faciles» en Douze Pièces d'orgue» allemaal stukken voor kleine orgeltypen.

C. Franck laat twee bundels na. De eerste, bestaande uit «59 Pièces composées spécialement pour orgue ou harmonium», werd geschreven in 1890. Charles Tournemire schrijft bij de heruitgave ervan : «L'Organiste» est certainement le plus remarquable recueil d'harmonium existant.

De tweede, 35 jaar vroeger geschreven is duidelijk op het orgel afgestemd. Tournemire schrijft in dit verband «L'Usage des petits instruments à tuyaux est tellement répandu dans le monde entier que nous n'avons pas à nous inquiéter des possibilités de réalisations complètes des 30 morceaux contenus en ces feuillets d'orgue.»

Bij het betreden van vele doksalen in Vlaanderen vindt men talloze verzamelsbundels van bescheiden orgelmuziek, niet zonder waarde. Het wordt tijd om een persoonlijke keuze te maken uit deze orgelbundels en ze op passende wijze aan te vullen met nieuwere publikaties.

De traditie van literatuur voor kleinere instrumententypes heeft zich ook in de 20ste eeuw doorgezet met o.a. werk van Reda, Micheelsen, Peeters, De Maleingreau, Froidebise en vele anderen.

K. D'HOOGHE

ORGELRECITAL KAMIEL D'HOOGE
op een kistorgel (1979) van Gh. Potvlieghe

Buxtehude en Italiaanse Orgelschool

I. D. Buxtehude (1637-1707)

- Preludium in g
- «Wie schön leuchtet der Morgenstern»
- Ciacona in c klein
- «Auf meinen lieben Gott»
- Toccatà in G.

II Italiaanse Orgelschool

- Capriccio sopra re, fa, mi, sol ..... G. DE MACQUE
1552-1614
- Toccatà del III Tuono ..... CL. MERULO
1522-1604
- Toccatà per l'Elevazione - Durezza et Ligature ..... G. TRABACI
- + /- 1647
- Capriccio Cromatico ..... T. MERULA
17° eeuw
- Uit «Fiori Musicali» ..... G. FRESCOLBALDI
1583-1643

Per la Messa In festis duplicibus

- Kyrie
- Kyrie della Domenica
- Christe
- Kyrie
- Kyrie

- Sonate K 255 in C. groot ..... D. SCARLATTI
1685-1757

BEZOEK AAN HISTORISCHE ORGELS

De derde en laatste dag (26/8/79) van het orgelcolloquium ving aan met de hoogmis in de abdijkerk der paters Norbertijnen. De gregoriaanse gezangen naar praemonstratenzer ritus werden uitgevoerd door een koor onder leiding van pater Gereon, en aan het positieforgel begeleid door K. D'Hooghe.

Daarna was het verzamelen geblazen op de grote parking aan het observatorium van de sterrewacht. Met een kleine vertraging vertrok een stoet van ongeveer twintig auto's naar de richting Wolvertem voor de eerste etappe in deze tour, nl. de boskapel te Impde. Hier gaf G. Potvlieghe een korte historische toelichting, waarna het kleurenpalet van het instrument in diverse combinaties gedemonstreerd werd.

Om praktische redenen werd daarna rechtsomkeer gemaakt naar Grimbergen, waar het middagmaal in de abdij klaar stond. 's Namiddags stonden nog drie andere orgels op het programma, en de tour-leiding kreeg versterking in de persoon van de Antwerpse organist Edmond Saveniers, die op de kleurrijke rococo-instrumentjes van resp. Le Blas, De Volder en A. Coppin zijn improvisatietalent ten volle kon ontplooiën. Bij het laatste orgel kon helaas slechts kortere tijd vertoefd worden, daar de slotzitting van het congres in de conferentie-zolder van de abdij gepland was om 16.30 uur. Wanneer men bij dergelijke pareltjes van instrumenten zijn hart verliest, wordt het uurwerk gewillig uit het oog verloren!

P.R.

Als bijlage vindt U een begeleidende tekst aangaande de vier bezochte orgels, deze tekst werd aan de deelnemers ter hand gesteld tijdens de excursie.

IMPDE (thans gemeente Meise)

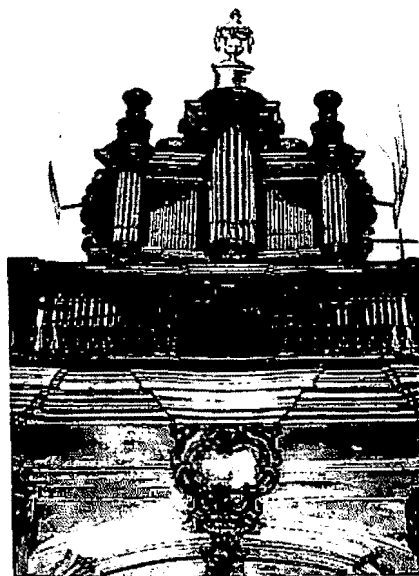
O.L. Vr. Behoudenis der Kranken (Boskapel)

Gebouwd in 1702 of 1708, volgens een thans onleesbaar geworden inscriptie in de kleppenkast. Het rococo-prospect is kennelijk een aanpassing aan het interieur van de kapel van een in origine groot kamerorgeltype of een klein koorpositief. Het klavier is afgesloten met deuren en achter de lessenaar bevindt zich gesculpteerd vlechtwerk. Qua klank en bouwconcept leunt het instrument ten volle aan bij de 17de eeuwse Brabantse orgelbouwstijl. De windvoorziening bestaat nog steeds alleen uit 2 spaanbalgen met handpompen. De registervolgorde op de lade is prestant 4, bourdon 8, fluit 4, doublette 2, (lege plaats), sifflet 1, mixtuur 3 koren.

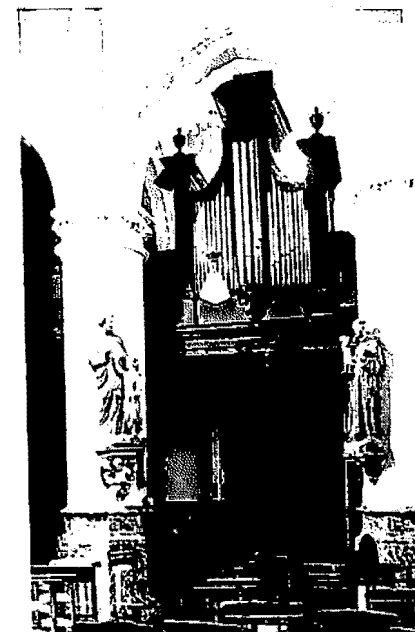
MOLLEM (thans gemeente Asse)

Sint-Stefanus

Gebouwd midden 17de eeuw door de Mechelse orgelbouwer Jan Bremser en in 1759 door Egidius Le Blas uit Brussel verbouwd. De kern van het instrument is Bremser gebleven, terwijl Le Blas het instrument voor-

Orgel van de St.-Stevenskerk, Mollem

Orgel van de St.-Stefanuskerk, Oppem-Brussegem (foto C ACL)

Orgel van de Boskapel, Impde-Wolvertem

Orgel van de St.-Gaugericuskerk, Kobbegem (foto C ACL)

zag van een nieuwe windlade (50 cancellen) met bijbehorend klavier en tractuur, alsook van een nieuwe trompet. Bij die gelegenheid werd eveneens het verkorte oktaaf aangevuld. Hoewel het oorspronkelijke auteurschap van dit werk archivalisch nog niet kon worden bewezen, kon het met zekerheid aan Bremser worden toegeschreven op grond van de typische bouweigenaardigheden zoals mensurering van het pijpwerk, blinderingswerk en kastarchitectuur.

KOBEGEM (thans gemeente Asse)
Sint-Gaugericus

P.J. De Volder startte te Antwerpen als orgelmaker, was daarna enige tijd te Gent werkzaam en vestigde zich uiteindelijk te Brussel waar hij in 1841 overleed. Zijn zoon Henri zette het bedrijf verder en bouwde o.m. dit orgel te Kobbegem in 1851 (hij vermeldt «orgue 89»). Ook dit late werk typeert de De Volder's nog als orgelmakers die door hun scholing sterk door het rococo beïnvloed blijken geweest te zijn, en die slechts zeer voorzichtig toegevingen doen aan de romantiek. Ook het meubel getuigt van de laat-achttiende eeuwse erfenis terwijl doorheen de dispositie-opbouw de nieuwe stijl herkenbaar wordt (b.v. geen furniture meer).

Dispositie : Cornet 5 r, Montre 8 sup., Prestant 4, Bourdon 8, Flûte ouverte 4, Flûte 4, Doublette 2, Trompette 8 bas & sup., Clairon 4 bas. Origineel kistpedaaltje C-c°.

OPPEM (thans gemeente Meise)
Sint-Stefanus

Gebouwd in 1831 door de Nijvelse orgelmaker Antoine Coppin (zoon van François (van wie het zeer belangrijke orgel te Idegem, O-Vl.), en zwager van orgelmaker Adrien Rochet, eveneens uit Nijvel. Zowel Coppin als Rochet vonden in het Pajottenland een goed afzetgebied. Meer dan Rochet, besteedde Copin aandacht aan de afwerking van zijn instrumenten : in feite mogen zij beschouwd worden als de bekroning van het rococo in Brabant, waarvoor dit Oppemse orgel een typisch voorbeeld mag genoemd worden.

Dispositie : Cornet 4 r, Prestant 4, Bourdon 8, Flûte 4, Doublette 2, Nasard 2 2/3, Flageolet 2, Furniture 3 r, Trompet bas en sup., Tremulant (beide laatste verdwenen).

Gh. P. & P.R.

....INTERMEZZO.....

De oprichting van het tijdschrift «Orgelkunst» brengt een Nederlands orgeltijdschrift, dat we niet wensen te noemen, in grote verlegenheid.

De redactieraad van bedoeld tijdschrift heeft deze verlegenheid laten ontwikkelen tot een poging om, gehuld in de mantel van grote bezorgdheid, de Vlaamse orgelwereld te veroveren.

Omwille van de poging en omwille van de grote bezorgdheid trok een delegatie die zichzelf hiertoe had aangesteld, naar het zuiden om er aan «missionering» te doen. Op Belgische grond werd een handjevol mensen verzameld. Tijdens het beraad werd één en ander gezegd. Er werd o. m. een nadrukkelijk verzoek geformuleerd om de redactionele en de wervingsproblemen van een Nederlands tijdschrift liefst niet naar België te laten uitdeinen, zeker niet als men daarmee het Paard van Troje, of het uitzaaien van verwarring binnenhaalt. België blijkt een dankbaar werkterrein te zijn. Heel wat Nederlanders vestigen er zich graag, en zijn trouwens welkom. En als ze er zich niet kunnen vestigen, dan blijken ze (bedoeld wordt dit Nederlands orgeltijdschrift), er toch materie te vinden om over te schrijven ; want hier gebeurt iets. De Vlaamse orgelwereld is in volle ontplooiing ; dit biedt mogelijkheden en moeilijkheden. Het is er boeiend. Zijn de Belgische gebeurtenissen dan zoveel belangrijker in de ogen van dit tijdschrift ? Gebeurt er dan niets in Nederland ?

We weten beter en volgen met grote belangstelling de merkwaardige orgelactiviteiten bij onze Noorderburen. De Monumenten- en Orgelzorg stoelt er op een langere traditie en krijgt er voorsnog grotere mogelijkheden. Nederland is een orgelland !

Maar ... van hun verdere inmengingen, bemoeiingen, intriges, verwarring zaaien, verlos ons Heer, en maak vooral dat het hun tijdschrift goed moge gaan ; dan laten zij ons ook rustig verder werken aan de opbouw van de Vlaamse orgelcultuur waar alle orgelbetrokkenen bij ons voor willen ijveren.

A. DUMON

SLOTZITTING

Geachte Vergadering,

Na drie dagen intens samenwerken, van gedachten wisselen en contacten leggen zijn wij aan de slotzitting toe.

Gedragen door uw aller inzet en medewerking is het mij een grote vreugde te mogen stellen dat dit Colloquium geslaagd is.

Met de medewerking van de abdijsamenleving, van de rijksambtenaren, van orgelmakers, orgeldeskundigen, organisten, muziekhistorici, orgelstudenten, orgelliefhebbers, kerkbesturen en alle geïnteresseerden is dit gebeuren volledig gegroeid uit eigen bodem, met ook ruime belangstelling en steun vanuit Nederland en met een levendig betoog van de Franse organoloog, Pierre Hardouin.

De uiteenzetting van Dhr. E. Goedleven heeft de administratief-wettelijke basis gecombineerd met de filosofie van Monumentenzorg.

P. Hardouin heeft een sprankelend beeld geëvoceerd van de orgeltoestanden in Frankrijk. Hij deed het met kennis, groot gezag en retorische begaafdheid. Het panel met de medewerking van de orgelbouwers is uitgegroeid tot een ruim opgevat gesprek met wederzijdse eerbied en begrip. Samen met de orgeldeskundigen staan zij dagelijks op het front ; daarom is hun medewerking ons bijzonder kostbaar.

Zowel de morgen- als de namiddagzitting kenden een zeer grote toeloop van belangstellenden.

De inhoud van de namiddagzitting en de werking van het ganse colloquium was gericht op een doorstroming van ideeën en vragen. Door de precieze werking, door voorbereidende programmatie en door uitvoerige besprekingen kon alles vlot verlopen. De ideeën- en vragenbus is de sluitsteen geworden van deze bijeenkomst.

Vanwege bepaalde aanwezigen meende ik te ervaren dat sommige deelbesprekingen en rondvragen nog niet helemaal duidelijk waren.

Zo is de vraag betreffende de orgeldeskundigen steeds opnieuw aan de orde. Ook vandaag zal geen volledig sluitend antwoord volgen. Er dient voorop gesteld te worden dat :

- de titel van orgeldeskundige niet beschermd is bij wet
- er geen specifieke opleiding uitgebouwd is
- iedereen die zich hiertoe bekwaam acht, in aanmerking kan komen
- het ambt open staat voor iedereen
- het kunnen en de vaardigheid wordt bewezen door het dossier.

Een tweede steeds opduikende vraag is deze van het verwarmingsprobleem in relatie tot het historisch orgel en het traditioneel-ambachtelijk gebouwd instrument.

In dit verband wordt verwezen naar de zeer gedegen studie van Ingenieur Van Biervliet, gemaakt in opdracht van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen. Zij kan aangevraagd worden bij de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg (Jozef II straat 30 - 1040 Brussel).

In verband met de concretisering van de problematiek wil ik stellen dat enkel algemene onderwerpen kunnen behandeld worden binnen het bestek van dit Colloquium. Concrete gerichtheid naar personen, plaatsen, dossiers, valt buiten dit programma en buiten onze bevoegdheid. Ik houd terzelfdertijd een warm pleidooi voor het eerbiedigen van de wederzijdse taken, bevoegdheden en doelstellingen.

VRAGEN- EN IDEEENBUS

1. «Suggestie om te komen tot criteria waaraan een orgeladviseur dient te voldoen. Het niveau van de verschillende adviseurs loopt nogal uiteen. Het gevolg daarvan is dat men niet voor elkaar onder wil doen waardoor persoonlijke, dan wel zakelijke rancunes kunnen ontstaan die de zaak niet meer dienen maar meestal alleen misstanden oproepen.

Ofwel moet men een opleiding creëren voor adviseurs, ofwel moet een adviseur een aantal vakken beheersen uit bestaande opleidingen. Bv. onderdelen van de studie muziekwetenschap, aangevuld met stages bij orgelbouwers etc.

2. Suggestie om in ieder geval gerestaureerde orgels en wellicht ook nieuwbouwinstrumenten bij oplevering te laten keuren door een onafhankelijke commissie zonder de betreffende adviseur(s) en orgelbouwer. Kortom zoals dat vroeger altijd gebruikelijk was.»

P. P.

A. 1. We willen ervan uitgaan dat persoonlijke en zakelijke rancunes bij de adviseurs eigenlijk niet bestaan of niet dienen te bestaan. Er zijn adviseurs te weinig. Er is werk teveel.

De opleiding tot adviseur bestaat in beginsel in het Koninklijk Conservatorium van Brussel, maar zou verder dienen uitgebouwd te worden. Dit kan gebeuren op basis van voldoende belangstelling van de kandidaten en de goedkeuring van een programma door de voogdijminister. Dat een zulkdanige opleiding in de orgelwetenschap naast muziekwetenschap, stages bij de orgelbouwers, orgelspel e.a. specifieke vakken vooropstelt, onderschrijven wij gaarne.

2. Louter theoretisch zou dit voorstel kunnen overwogen worden. Het is echter juridisch niet haalbaar. Het is zelfs strijdig met de wetgeving die aan de basis een contract vereist tussen het opdrachtgevend bestuur en de orgeldeskundige. Hierbij treedt de orgeldeskundige op als woordvoerder van het opdrachtgevend bestuur van wie hij de belangen behartigt.

Bij eventuele realisatie van de tweede suggestie zou de doorlopende controle verschoven en afgewimpeld worden naar de nieuwe verantwoordelijken, die wettelijk geen verantwoording verschuldigd zijn tijdens het verloop der werken. De persoonlijke inbreng van de deskundige en de maker of de restaurateur zou er zeker bij inboeten. Het zou een systeem worden van iedereen die iedereen controleert, of de controle verschuift naar de ultieme datum.

De werking van de vroegere keuringsgroepen was ook niet zo ideaal en heeft vaak naar gespannen toestanden geleid. Uit de orgelgeschiedenis zijn twisten tussen keurders bekend.

3. «Zou het mogelijk zijn dat de orgelmakers enkele keren per jaar elkaar zouden ontmoeten om alle problemen rond restauratie te bespreken. Misschien zou deze vraag per stemming kunnen worden gesteld.»

J.D.

A. Ik meen te mogen vooropstellen dat er grote nood is aan contacten, congressen en colloquia. Alle orgelmakers kampen met dezelfde problemen. Zij zullen samen meer inzicht verwerven en veel sterker staan.

Dit vraagt bij de verschillende ateliers het nodige onderscheidingsvermogen tussen wat hen bindt en wat hen scheidt. Hun werk kan en zal erbij winnen, hun maatschappelijke situatie eveneens.

Orgelkunst heeft mede daarom dit Colloquium te Grimbergen georganiseerd. Orgelkunst wil graag het initiatief nemen om in te gaan op bovenvermeld verzoek en zal desgevallend met het akkoord van de betrokken partijen het initiatief nemen.

4. «Is het mogelijk te vermijden dat dossiers worden opgesteld zonder dat de orgelbouwer weet met welke adviseur hij zal moeten werken?»
J.P.D.

A. Dat is een abnormale toestand. Elk dossier wordt ondertekend door een verantwoordelijke-deskundige en door het opdrachtgevend bestuur. Het door U gesignaleerd dossier is onvolledig. Een orgelmaker mag er normaal geen gevolg aan geven. Vermits het orgeldossier door de deskundige moet onderschreven worden is het gestelde probleem normaal administratief onmogelijk!

5. «Niet alleen restauratie, maar ook het onderhoudswerk aan onze orgels dient met grotere deskundigheid te gebeuren.

Belgische firma's met grote naam en sinds generaties actief, blijken nog steeds niet in staat te zijn enig serieus soldeerwerk te verrichten of een windlade te herstellen zonder gebruikname van allerlei bedenkelijke middeltjes tot zelfs het doorprikken van de lade onderaan. Dat personen aan deze firma's verbonden dan nog zo'n hoge borst opzetten is tekenend voor orgelbouwkundig charlatanisme. Weg ermee!»

A. Deze harde aanpak dient gezien in het licht van de tussenkomst van een steller, -priester, die hier gisteren erg verminkt historisch pijpwerk demonstreerde. Wij dienen ervan uit te gaan dat elke orgelstemmer de soldeerbout met vaardigheid moet kunnen hanteren. Het stemmen door de stemranden te beschadigen dient vermeden te worden.

6. «Een teken van organologische onvolwassenheid is het feit dat alhier de beste orgelbouw gevisieerd wordt. Weinigen durven of kunnen op dit ogenblik tot de kern van de zaak doordringen en men blijft aldus te graag aan de oppervlakte. Nochtans is een deskundig beleid hier potentieel aanwezig. Noodzakelijk is dat gedelegeerden van de Overheid een sterkere beslissingsmacht toegemeten krijgen om o.m. amateurisme uit de weg te gaan. Er dient meer op de proefpijpenkwestie te worden ingegaan want deze biedt garantie ondanks het feit dat sommigen dit menen te moeten betwijfelen.

Tenslotte : dit Congres dient in de nabije toekomst gecontinueerd.»
K.V.D.L.

A. De vroegere periode was zeker donker. De evolutie is gunstig doch blijft moeilijk. Laat ons verder werken in de goede zin. Verder verwijs ik

naar de lezing van A. Fauconnier. De proefpijpen kwamen tijdens besprekingen met orgelrestaurateurs en -adviseurs gisteren aan de orde. Er was een gunstige gerichtheid.

7. «Zou het niet kunnen dat de pastoors die over een historisch geklasseerd of te klasseren orgel de zorg hebben, informatie over de procedure tot restaureren of conserveren bekomen?»

A. Hierover is uitvoerige informatie gegeven tijdens de nabesprekingen. Voor verdere toelichtingen raad ik de vraagsteller aan zich te wenden tot de bevoegde diensten in de provincie en bij de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg. De redactie van orgelkunst neemt zich voor om in de toekomst aan dit niet eenvoudig probleem een artikel te wijden. Hopend hiermee alle kerkbesturen en geïnteresseerde organisten behulpzaam te kunnen zijn.

8. «Is het niet wenselijk dat orgels, die met staatssteun gerestaureerd werden door een aangeduid persoon, van overheidswege aangesteld, gevolgd worden op gebied van onderhoudswerken?»

A. In principie kan de controle op het onderhoudswerk gebeuren. Dit zou een der opdrachten van de Rijksdienst kunnen worden. Toch zal het steeds een uiterst delicate opdracht zijn omdat zo vlug misverstanden groeien.

Aan de basis ligt de opdracht van het opdrachtgevend bestuur. Deze opdracht gebeurt meestal mondeling. Bij eventuele uitwerking van voormelde suggestie zal een precieze aflijning van opdrachten en bevoegdheden noodzakelijk zijn.

9. «P. Hardouin vertelde ons dat de Franse artistieke wereld (beeldhouwers, schilders, etc) in beweging kwam voor het behoud en authentieke restauratie van het orgel te St.-Gervais, dat, terwijl de grootste tegenstanders te vinden waren in de wereld der organisten-virtuozen. Bij ons vindt men net dezelfde ingesteldheid als het er op aan komt. Schort er niet wat aan de opleiding van onze organisten?»
P.R.

A. Aan de opleiding van de organisten dient heel wat gesleuteld te worden. Hun repertoirekennis is al te beperkt en te eenzijdig gericht naar grote stukken en examenrepertoire. De instrumentale kennis schiet meestal tekort om een juist uitgangspunt te vinden bij de benadering van de zeer gedifferentieerde orgeltypes uit onze geschiedenis. Heel wat organisten gaan uit van een bepaalde indruk uit hun opleidingsjaren, of van een instrument dat hen om de een of andere reden erg dierbaar is. Zij stemmen hierop hun inzichten betreffende de orgels af en vervlakken aldus een rijke verscheidenheid, die ons uit de geschiedenis toekomt, tot een nivellerende gelijkmatigheid.

De organologische kennis betreffende de verschillende speelwijzen en de registratiepraktijken schieten meestal tekort. In de Franck- en Regerver-

vertolkingen sluipen allerlei barokgeïnspireerde registraties en articulaties, terwijl Bach en Buxtehude dikwijls vereenzelvigd worden met analyses en speelpatronen die er eigenlijk niet bijhoren.

Goede leiding wordt gegeven door goede leraars die zelf een open oog hebben voor deze materie. Tot voor een paar jaar werd in de Belgische Conservatoria enkel les gegeven op slechte instrumenten. Van een goede smaakvorming kon geen sprake zijn. Er is een kentering ten goede. Er zijn evenwel te weinig goede orgels. In de conservatoria wordt te weinig aandacht besteed aan de kennis van de bouw van het instrument, aan orgelkunde en -geschiedenis. De zij voor verantwoordelijkheid in verband met het onderhoud van de orgels is aan de basis meestal aanwezig als hij niet gefnuikt en ontmoedigd wordt door het kerkbestuur. Toch moet de organist zelf kunnen instaan voor het bijstemmen van de tongwerken en voor het doen van kleine reparaties bij mechanische orgels.

De leerprogramma's dienen meer gericht naar de verschillende historische orgels. Het projectonderwijs rond bepaalde instrumenten, perioden, stijlen of componisten dient uitgebouwd te worden. De programma's dienen in de verschillende gemeentelijke academies meer gericht te worden naar de concrete en praktische omstandigheden waarin de leerlingen-organisten studeren en functioneren in de eredienst en in de maatschappij.

CONCLUSIES OPGEMAAKT NAAR AANLEIDING VAN HET ORGELCOLLOQUIUM IN DE ABDIJ VAN GRIMBERGEN VAN 24-26 AUGUSTUS 1979.

Deze conclusies zijn de resultante van de samenvattingen zoals ze werden voorgesteld en aangenomen na afloop van afzonderlijke panels, lezingen en besprekingen.

HET HISTORISCH ORGEL MOET BESCHOUWD WORDEN ALS EEN KUNSTWERK; OOK IN ZIJN VERHOUDINGEN TOT HET ONDERHOUD, DE RESTAURATIE, DE WETTELIJKE EN DE ADMINISTRATIEVE BEPALINGEN.

Verplichtingen tegenover dit kunstwerk vanwege de diverse betrokken personen of instanties :

1) DE EIGENAAR OF DE RECHTSTREEKS-VERANTWOORDELIJKE. DIT HOUDT IN :

- a) regelmatig onderhoud ; goed en deskundig
- b) valorisatie van dit kunstwerk door bespeling ervan door een bekwaam organist met zin, zorg, begrip en interesse voor het betrokken instrument.
- c) bij eventuele restauratie het orgel benaderen als kunstwerk
- d) de verwarmingssystemen en het gebruik ervan richten naar soberheid en grote voorzichtigheid. Vermijden van droge lucht korte opwarmingstijden en temperaturen boven de 15°

2) DE ORGANIST - DIT HOUDT IN :

- a) eerbied voor de stijl en het wezen van het instrument, gepast repertorium, juist inzicht en specifieke musiceerstijl

- b) waken over de toestand van het instrument en de verantwoordelijkheid nemen om de overheid ervan in te lichten.

3) DE ORGELMAKER-RESTAURATEUR.-DIT HOUDT IN :

- a) eerbied voor de eigenheid van het kunstwerk
- b) vakkundig onderhoud waardoor het kunstwerk blijft leven, niet achteruit gaat, maar als het ware geregenereerd wordt, zodat restauratie zoveel mogelijk kan vermeden worden.
- c) de technieken en materialen gebruiken, inherent aan de stijlkenmerken van het instrument.

4) DE ORGELDESKUNDIGE. - DIT HOUDT IN :

- a) uitgaan van het instrument als kunstwerk, met studie van zijn geschiedenis, zijn stijlkenmerken, zijn inventarisatie, zijn verbondenheid met andere instrumenten van dezelfde bouwer en zijn verbondenheid met het orgellandschap in zijn algemene culturele achtergrond.
- b) de noodzaak van een degelijke opleiding van de orgeldeskundige algemene culturele ontwikkeling, muzikaal, historisch en technisch.
- b) het creëren van een sfeer van vertrouwen en samenwerking tussen de orgelmaker, de deskundige en de overheid.

5) DE OVERHEID.-DIT HOUDT IN :

- a) het orgel als kunstwerk behandelen (in vergelijking met bv. een waardevol schilderij), met alles wat dit inhoudt aan administratieve en wettelijke beschikkingen.
- b) het verval afremmen door dringende voorlopige instandhoudingswerken in afwachting van een goed restauratiedossier te promoveren en te subsidiëren
- c) toelagen beschikbaar stellen voor speciale studies in verband met restauratiedossiers
- d) bij restauraties een procedure toepassen die duidelijk, eenvoudig en doelmatig werkt. (Hierbij wordt gedacht aan het zoeken naar de meest geschikte formule van aanbesteden en toewijzen van werken).
- e) toewijzing niet enkel op financiële, maar vooral op kwaliteitsbasis
- f) voorzien in een opleiding voor adviseurs. - Het opleggen en het erkennen van die opleiding.
- g) het zeer arbeidsintensieve orgelambacht met zijn kleinere ateliers onderbrengen in een passend statuut, los van de aannemers van openbare werken
- h) het traditionele ambacht van het orgelmaken aanmoedigen, steunen en weghalen uit de commerciële praktijken van de industrie.
- i) het gebruik van de orgels stimuleren
- j) dat de onderhouds- en restauratiewerken van het orgel als kunstwerk zouden moeten gericht worden naar de mogelijke specialiteiten van de onderscheiden ateliers
- k) dat geografische spreiding bij de werktoewijzing zou worden nastreefd, met toepassing van het principep : werk in eigen streek.

K. D'HOOGHE

SIGFRID KARG-ELERT, HONDERD JAAR GELEDEN GEBOREN....

Sigfrid Karg-Elert werd geboren in Oberndorf aan de Neckar op 21 november 1879 en overleed in Leipzig in 1933. Deze Duitse componist en organist studeerde meer dan twee jaar aan de normaalschool van Grimma. Met de hulp van Reznicek en Grieg werd hij leerling aan het conservatorium te Leipzig waar Reinecke, Tammé, Jadasohn, Wendling, Homeyer en Reisenauer zijn leraars waren. Hij werd leraar piano aan het conservatorium te Maagdenburg en nadien te Leipzig, waar hij na Regers dood, diens plaats overnam als leraar compositie. Dit gebeurde in 1916. Hij kwam pas in dienst in 1919. Als organist heeft hij concertreizen ondernomen naar Engeland en de V.S.A.

Toen Flor Peeters mij in 1949 aanzette om enkele orgelkorallen van Sigfrid Karg-Elert te studeren was ik uiterst verbaasd omdat deze componist mij totaal onbekend was. Het is trouwens de enige maal dat bij mijn weten studenten aangemaand werden tot het studeren van deze goed gecomponeerde, erg chromatische, soms wat zoeterige of overladen orgelwerken.

In de Sint-Salvatorskathedraal van Brugge was het mij later gegeven enkele malen de Choraalimprovisatie op «Wunderbarer König», Festlicher Choral für 2 Trompeten, 2 Posaunen und Pauken (ad libitum), gepubliceerd in 1910, te vertolken.

De 66 Choral-Improvisationen opus 65, geschreven tussen 1908 en 1910, volgen de indeling van het kerkelijk jaar. Ze vormen één der belangrijkste verzamelingen uit de na-Bachse periode. In deze reeks werken zijn ook korallen voor gelegenhedenfeesten als «Trauung, Taufe, Erntefest, Totenfest» e.a. opgenomen; zij bestaan uit «Phantasien, Praeludien, Postluden, Symphonische Sätze, Trios und Toccaten». Het is laat-romantische muziek met soms overdadige chromatiek, breed gesponnen melodieën, rijke harmonie, geïnspireerde en vakkundige contrapuntiek, subtiele overgangen en schakeringen. De meeste werken vragen een twee- of driemanuallig orgel met romantisch klankidoom.

Daarnaast schreef de uiterst heftige en terzelfdertijd gevoelige man talloze composities voor harmonium. Hij maakte er veel propaganda voor en componeerde in het vooruitzicht van zijn recitals o.a. drie sonatinen, twee sonaten, een partita, verder ook duo's voor harmonium en piano en grote werken voor orgel w.o. een Passacaglia en fuga op B.A.C.H., een Fantasia en fuga in D-groot, drie symfonische korallen, twintig preluden en postluden, een sonate, een chaconne en portretten van Palestrina tot Schönberg.

Verder is er zijn pianowerk, zijn composities voor verschillende strijkinstrumenten, blaasinstrumenten, liederen, een twaalfstemmig requiem en een concerto voor piano en orkest.

Hij is één der eerste Duitse componisten die naast de invloed van Reger, ook zijn oor te luisteren legde bij Debussy en Schönberg.

Als didactische werken zijn er de Theoretisch-praktische Elementarschule, Die Kunst des Registrierens, Die Harmoniumtechnik, Die Grundlagen der Musiktheorie e.a.

Een verdere studie van deze honderdjarige in functie van het onderwijs, de liturgie en het concert is van mijnentwege aanbevolen.

K. D'Hooghe.

DE INTERNATIONALE ORGELWEEK VAN BRUSSEL

Brussel is dit jaar duizend jaar oud. Dit schijnt ook stimulerend te werken op de revival van de Brusselse orgelcultuur.

Met een bewonderenswaardige ijver werd een «Internationale Orgelweek» georganiseerd tussen 29 oktober en 4 november II. Het concept en de realisatie waren in handen van Jean-Pierre Félix. Een mooie collectie foto's van orgels en wat ermee verband houdt, werd in de zijkapel van de kathedraal tentoongesteld. Monseigneur Van den Berghe opende de week en vestigde de aandacht op het Brusselse orgelbouwkundige erfgoed. Beleefdheidshalve werd hierbij niet vermeld welke monumentale puinhoop het wel geworden is.

Historische afbeeldingen bracht Félix, zoals gezegd, in beeld en publiceerde meteen een catalogus «Orgues de Bruxelles et de l'école bruxelloise». Het werd een werkstuk van 47 getikte vellen en is te koop in de «Librairie Cosmopolite», bijgenaamd «Galerie Apollo» aan de prijs van 250,- BF. De catalogus is enkel in het Frans gesteld. In de «Librairie Cosmopolite» verstaat men geen woord Nederlands.

Jean-Pierre Félix heeft al heel wat onderzoekwerk verricht. Hij heeft zich nu op Brussel geconcentreerd. Bij wijze van inleiding schetst hij in de voormelde catalogus de groei van de orgelbouwcultuur in de stad, een historisch rapport dat op enkele details na, compleet uit G. Potvlieghe's publicaties blijkt te zijn opgespit. Dat deze auteur daarbij niet wordt genoemd is nogal flagrant. Daarenboven vermeldt Félix maar één hedendaags Brussels orgelmaker, hoewel geboren of getogen Brusselaars als J.-P. Draps, M. Leuridan en G. Potvlieghe-De Mayer evenmin over hun spade hangen te slapen.

Waarom Félix dan weerom in zijn lijst van geraadpleegde publicaties (P. 10) nalaat G. Potvlieghe als biograaf van de families Van Bever en Kerkhoff te vermelden, is nog zo'n onelegant slippertje. Overigens zijn ook de afbeeldingen van de orgelmakers Van Bever en H. Loret uit de bijdragen van Potvlieghe gelicht.

Het jammerlijkste tekort van de catalogus is echter wel dat geen enkele afbeelding uit de tentoonstelling erin is opgenomen: uitermate boeiend waren zo o.m. de foto's (allemaal van excellente kwaliteit!) van de onbekend gebleven kast van een soort kistpositief-orgel dat «Forcivill 1699» gesigneerd is. Dit orgeltype moet klaarblijkelijk rond 1700 meer bekend geweest zijn: in de Boskapel te Impde (Wolvertem) staat een gelijkaardig orgeltje (met een later toegevoegd prospect), maar voorzeker niet van Forceville vader of zoon.

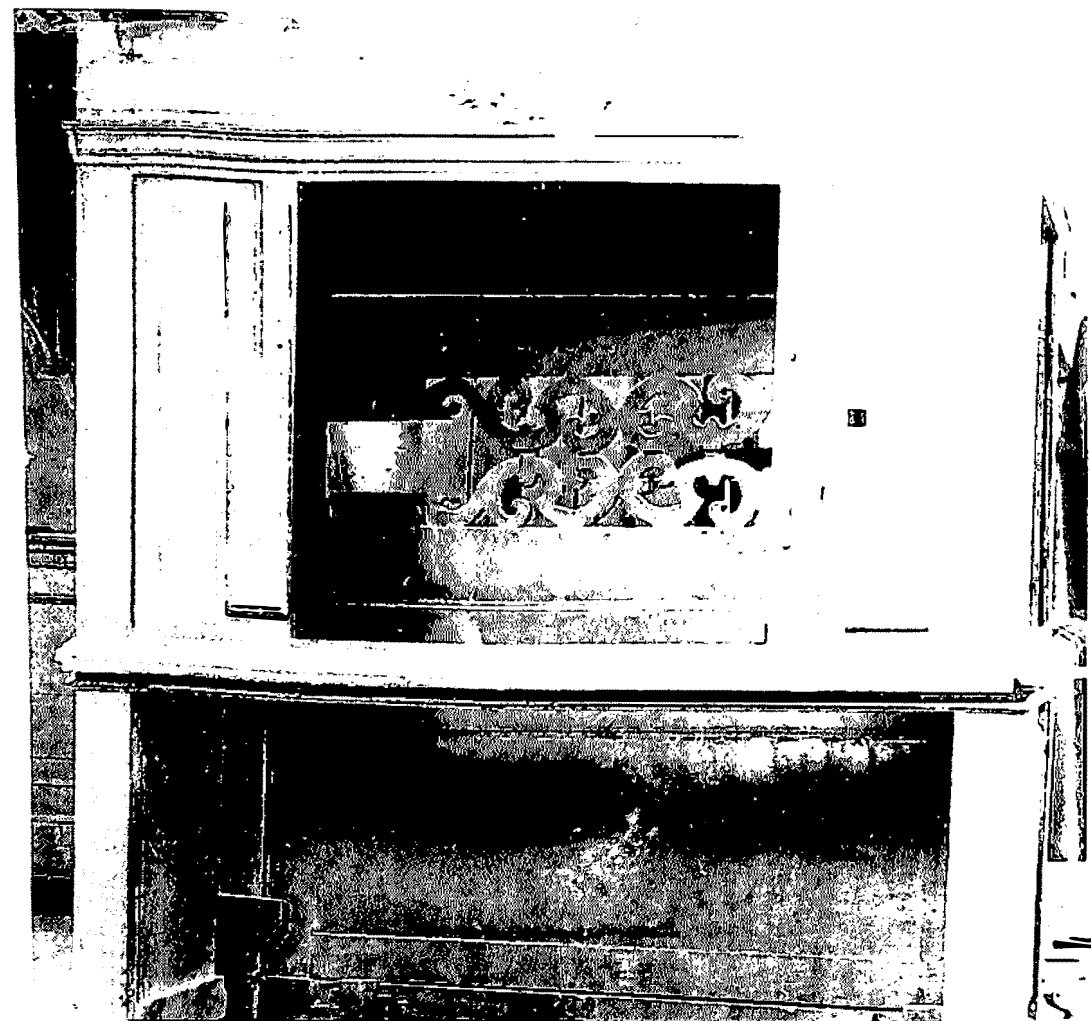
Met de beschrijving van sommige instrumenten heeft Félix moeilijkheden. Aan het Le Royerorgel te Lede is wel duidelijk te zien dat de hoofwerkast later werd uitgebreid. Vrij recent, nl. in 1952 moest het onder de leiding van G. Verschraegen nog een verdere transformatie ondergaan. Over het restauratieproject van het orgel van de Abdijkerk te Grimbergen worden allerlei kritische bedenkingen geuit. Hoofdzakelijk wordt het huidige inmekeargezakte pneumatische Kerkhofforgel bezongen.

Daartegenover staat de beschrijving van het orgel van O.-L.-Vrouw Lombeek dat in 1971-72 grondig werd getransformeerd terwijl de kast al in 1857-58 door Anneessens een metamorfose onderging die tot op heden gehandhaafd bleef en van al deze commentaar gespaard bleef. Maar waarover anders wel een aardig woordje te plaatsen valt.

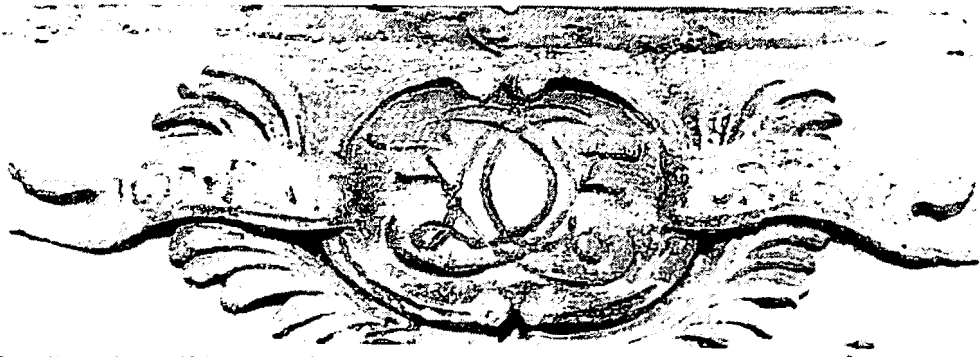
Félix voelt zich nauw betrokken bij de lotgevallen van de adviseur voor het orgelrestauratiedossier te Hoegaarden, St.-Gorgon, maar «malgré qu'il s'agit d'un travail parfaitement documenté, ce projet n'a pas été agréé par la Commission Royale des Monuments et des Sites» (p. 34). Félix weet dus beter, of hanteert een ongecontroleerd woordgebruik.

De gegevens over het orgel te Wemmel neemt hij andermaal «en passant» uit Potvlieghe's publicaties. Dit alles is moeilijk objectief te noemen en ernstig te nemen.

Na de presentatie van de tentoonstelling werd de week ingezet met een recital op het grote koororgel (P. Collon, 1977) in de kathedraal, door de Kopenhaagse E. Hansen,

Meubel van een oud positief, getekend «1699 FECI FORCEVIL». Mogelijks gaat het hier om het cabinetorgel van Jean-Baptiste Forceville (°ca 1660- + 1739), dat thans aan de Protestantse Tempel, Brussel behoort.

Detail van hetzelfde meubel.

die een reeks 17de-eeuwse componisten zowel qua klank als qua interpretatie bleek-neuzerig te voorschijn haalde.

Ook J. Ferrard (Brussel), W. Oehms (Duitsland), J. Sluys (Brussel), de Amerikaan J. Digrys en de Nederlander P. Kee bespeelden dit instrument in de loop van de festiviteiten. Het orgel in kwestie werd blijkens de catalogus gebouwd naar een «esthétique de l'Allemagne du Nord» (p. 13) hetgeen alvast niet kan worden weerlegd voor wat de taal der registers betreft en voor de klank die vele overeenkomsten vertoont met wat heden te dage bij onze Oosterburen van de markt komt. Het gaat enigszins in de richting van het Marcussenorgel in het Lemmensinstituut te Leuven, hoewel dit laatste toch wat karakteristieker klinkt zonder de open en dragende klank te laten horen die de Duitse historische orgel wél typeert.

Het oudste orgel te Brussel dat in de reeks werk bespeeld is een werk van P. Van Peteghem (Gent), oorspronkelijk voor Galmaarden (tussen Halle en Ninove) gebouwd in 1834 en in 1963 in de Hervormde Kerk (Bisschopsheimplaan) terecht gekomen na een ommetje in Wallonië te hebben overleefd. Er kwam daar op dat gewezen rococo-instrumentje, de Spaanse M. Torrent met muziek uit haar vaderland, maar ik vond de gelegenheid niet dit bij te wonen. Het instrument zelf is me al sinds langer bekend; een voorbeeldige restauratie is er nog niet aan te pas gekomen.

De romantiek wordt te Brussel door B. Dreymann uit Mainz aangekondigd, onder de protectie van Fétis, in 1840, in de Protestantse Tempel aan de Koudenberg. Met onze romantici heeft de stad al wat meer substantieels aan te bieden, al zijn het niet de hoofdmenu's van de uitvoerige carte. Daarvoor moet men naar de O.-L.-Vrouwkerk te Laken waar allicht de prachtigste Schyven, gebouwd in 1872, te horen is, maar in 1911 zijn splendide neo-gotische façade geamputeerd zag omdat een architect deze danig verfoeide. Wat P. Schyven te Laken presteerde was stukken interessanter dan wat deze firma, meer bepaald de zonen van Pierre Schyven in 1890 in de Kapellenkerk maakten. In deze kerk, gezeten bij het graf van onze Breugel, heb ik zeer genoten van het recital door J. Moreau, waarachtig een rasmusicus. Hij speelde Reger, Tinel en Langlais, een programma waarmee hij meteen roos had geschoten. Maar de opstelling van het Schyvenorgel is oorzaak van een gedempte en introverte klank. In het gedeelde neo-gotische schrijn steekt ontegensprekelijk een volbloedig romantisch werk, maar je merkt er geen fluit van, wegens de compleet gesloten opstelling.

De bombarde van het pedaal stentort nogal forsig tegen het plenum van een in de kiem gesmoorde manualenklank. Decadente structuur met introverte klank als gevolg, wordt rond de eeuwwisseling door meerdere Brusselse orgelmakers als deugdzzaam aangezien. Ook Salomon Van Bever intoneert sterk introvert (o.m. in de Dominikanenkerk), terwijl zijn opvolgers Nicolas en François Draps daartegenover en merkwaardig genoeg, een meer open en sterkere klank voorstaan.

Hield Van Bever zich met overtuiging aan de mechanische traktuur, Kerkhoff vleide zich met wellust in de mollige peluws van de pneumatiek, een «stijlconcept» waarin zijn volgelingen Sloopmaeckers en de fantist G. Cloetens met kop en al wegzakten. Van de weelderige «fourrure» van de hoogromantiek bleef in de 20ste eeuw slechts een geschoren schraal jasje over. Alleen functioneel, bij hoogstnodig gebruik...

Jammer dat de gebroeders De Volder en ook een grootmeester als P. Schyven in een commerciële concurrentiestrijd hebben moeten begeven. Door de vele concessies aan hun oorspronkelijke opvattingen werd het ambacht neergehaald. In deze arena waren inmiddels al een Cavallé-Coll, de Bruggeling Hooghuys en vóór hem Max Van Peteghem te Gent, financieel afgemaakt waardoor bleke figuurtjes het pad vrij kregen; hetgeen de aftakeling van het kunstambacht betekende.

En met die grote kater zit de hoofdstad nu zijn millennium te vieren, dik in de kosten en zelfs meer dan dat...

Gabriël Willems

BERICHTEN

- Van 2 tot 7 maart 1980 wordt te Sinzig (B.R.D.) een internationale studieweek voor vokale en orgelmuziek na 1970 georganiseerd. Het programma vermeldt :
  - een seminarie voor interpretatie (door Zsigmond Szathmary) :
    - een nieuw werk van Hans Darmstadt voor 3 orgels en veel spelers ;
    - verder enkele avantgardewerken naar keuze.
  - een seminarie voor improvisatie (door Peter Bares)Inlichtingen en inschrijving :
Peter Bares, Kirchplatz 6, D-5485 Sinzig, B.R.D
- In het kader van het Belgisch-Nederlands cultureel verdrag wordt te Boxtel in 1980 een Zuidnederlands orgelconcours voor amateur-organisten gehouden, voorbehouden aan inwonenden der provincies Zeeland, Noord-Brabant, Limburg (NL. & B), Antwerpen, Oost- en Westvlaanderen.
Programma :
  - 1° voorselectie (in februari/maart)
J.S. Bach : Prael. & Fuga in F uit «Acht kleine Praeludien und Fugen»
: Koraalvoorspel «Vater unser in Himmelreich»
  - 2e voorselectie (11-4-1980)
J.S. Bach : Prael. & Fuga in F (zoals boven)
G.A. Homilius : koraalvoorspel «Straf mich nicht in deinem Zorn»
Een tweedelige Voluntary van J. Stanley (op. 5, 6, 7)
Finale (13-4-1980)
Een programma van ca 20 min.
Opgelegd werk : J.L. Krebs, Trio in C à 2 Clav. e Pedale
Inlichtingen : R. van Nooijen, Händelstraat 27, NL-5283 KM Boxtel, Nederland.
- Van 5 tot 19 mei 1980 gaat te Leipzig de Internationale Bach-wedstrijd door, voor piano (!), orgel, zang, viool en cello, voorbehouden aan solisten geboren na 31-12-1947.
Er zijn prijzen van 500 tot 7500 (Oostduitse) mark te verdienen, en medailles in diverse legeringen.
Programma voor orgel :
  - 1e selectie :
J.S. Bach : BWV 541 of 546
D. Buxtehude : Prel. & Fuga in F
F. Mendelssohn-Bartholdy : Sonate op. 65 nr. 1, 4 of 6
  - 2e selectie :
J.S. Bach : BWV 538, 653b en 542
Een werk van een componist uit de DDRFinale :
M. Reger : op. 27 of op. 40 nr. 1 of op. 52 nr. 2
J.S. Bach : BWV 656, 654, 667 en 582
Inschrijvingen vóór 10-1-1980 bij Sekretariaat des VI. Internationalen J.S. Bach-Wettbewerbes, DDR-701 Leipzig, Grassistrasse 8
- Op 3-7-1980 wordt te Haarlem het Internationaal Orgelconcours gehouden.
Tot 15-1-1980 kan men zich aanmelden door inzending van een bandopname van twee recente improvisaties (één vrije, en één op een gegeven thema). Inlichtingen en inschrijving : Stichting Internationaal Orgelconcours, Stadhuis, Haarlem, Nederland.
- Van 18 tot 20-9-1980 organiseert de Stichting Internationale Orgeldagen Rijnstreek een Internationaal Orgelconcours in de Stevenskerk te Nijmegen, voorbehouden organisten geboren na september 1945 en van Nederlandse, Belgische, Luxemburgse, Duitse, Franse, Zwitserse of Oostenrijkse nationaliteit.

Prijzen van 1500, 1000 en 500 HFL

Programma :

Voorspelen (maart 1980) :

J.S. Bach : BWV 575

Een werk naar keuze (10 à 15 min)

Wedstrijd (8 kandidaten, waaronder 3 tot de finale worden toegelaten) :

J.S. Bach : BMV 656

Een Toccata van M.A. Rossi

10 werken naar keuze

Aanmelding : J.H. Nieland, Lorentzlaan 1. NL-6821 JD Arnhem, Nederland, vóór 1-3-1980.

- Aan het Koninklijk Muziekconservatorium te Gent behaalde Edward De Geest het Hoger Diploma met grote onderscheiding. Behalve een improvisatie op een gregoriaans thema vermeldde het programma werken van Bach, Couperin, Buxtehude, Franck, Reger, Vierne, Hindemith, Alain en Verschaegen .
- In de Pro Civitate wedstrijd behaalde Guido Dedene (Kessel-Lo) een 2e Prijs orgel met 88 %.
- Voor de zesde keer in successie is verschenen de Brabantse orgelagerida, nu voor de periode november 1979-april 1980.
Zij heeft tot doel alle geïnteresseerden in en buiten de provincie op de hoogte te brengen van de ruim zestig orgelconcerten die in deze periode in Brabant gegeven worden.
De agenda kwam tot stand in nauwe samenwerking van alle Brabantse orgelkringen onder auspiciën van de sectie muziek van het Noordbrabants Genootschap. De agenda is verkrijgbaar bij de orgelkringen en de plaatselijke V.V.V.'s. Ook is zij verkrijgbaar op aanvraag - onder bijvoeging van f 1.-- aan postzegels voor toezending - bij het bureau Het Noordbrabants Genootschap, Postbus 1104, 5200 BD 's-Hertogenbosch, Nederland.
- Het vorig nummer van Orgelkunst reproduceert op pag. 124 een foto waarvan het onderschrift ontbreekt. Het betreft hier het orgel van Hondschote (N.-Frankrijk), waarvan het rugpositief van Mathijs Langhedul is geweest.

AGENDA

- 04-11 : Eersel (NL), Sint-Willibrorduskerk, 13.00 u. : Kees de Wijs, m.m.v. het Nederlands Kamerkoor, o.l.v. Kerry Woodwart
- Heeswijk (NL), Abdijkerk, 16.00 u. : Prof. Günther Kaunzinger, m.m.v. het Amsterdams Kamerorkest, o.l.v. Charles de Wolff
- 10-11 : Helmond (NL), Lambertuskerk : kerkmuziekdag
- Nieuwendijk (NL), Ger. Kerk, 20.00 u. : Bert Wisgerhof
- 11-11 : Bergen op Zoom (NL), Kerk H. Maagd Maria, 17.00 u. : Flip Veldmans
- Terheyden (NL), Ref. Kerk, 15.30 u. : avantgardeconcert, Huub ten Hacken
- Etten-Leur (NL), Trouwkerkje, 15.00 U. : Bram Beekman, m.m.v. Ellen Beekman-de Wind (sopraan)

- 11-11 : Schijndel (NL), Sint-Servatiuskerk, 16.00 u. : Wim van Beek, m.m.v. Henny van Doorn
- 12-11 : Tilburg (NL), Petrus en Pauluskerk, 20.15 u. : Jan Verhoeven, m.m.v. Frans van de Wiel (fluit)
- 18-11 : Brussel, Koninklijk Conservatorium, 11.00 u. : A. Lunde
Valkenswaard (NL), Sint-Nicolaaskerk, 15.00 u. : Gerard Dekker
- 23-11 : Antwerpen, Sint-Jozefskerk, 20.30 u. : Dorothy de Rooij
- 24-11 : 's Hertogenbosch (NL), Herv. Kerk, 16.00 u. : Huub ten Hacken, m.m.v. Schola Cantorum Die Sangheren onser liever Vrouwen
- 25-11 : Bergen op Zoom (NL), Kerk H. Maagd Maria, 17.00 u. : Henk de Croon
- 30-11 : Antwerpen, Sint-Jozefskerk, 20.30 u. : Johannes Geffert
- 7-12 : Antwerpen, Sint-Jozefskerk, 20.30 u. : Robert Rogier
- 9-12 : Bergen op Zoom (NL), Kerk H. Maagd Maria, 17.00 u. : Ad van Sleuwen
Eindhoven (NL), Auditorium Technische Hogeschool, 15.00 u. : Gerard Dekker
Terheyden (NL), Ref. Kerk, 15.30 u. : Clemens Abers, m.m.v. Robert Coupe (tenor) en Lies van der Pool (alt)
- 10-12 : Tilburg (NL), Petrus en Pauluskerk, 20.15 u. : Ton Koopman
Vught (NL), Cultureel Centrum De Speeldoos, 20.30 u. : Maurice Pirene, m.m.v. Het Brabants Kamerorkest o.l.v. Anton Koenen (officiële ingebruikname van het nieuwe Verschuerenorgel)
- 14-12 : Antwerpen, Sint-Jozefskerk, 20.30 u. : Herman Verschraegen
- 23-12 : Oirschot (NL), Sint-Pieter, 20.30 u. : Gerard Hafkenscheid, m.m.v. de Cantorij van Sint-Pieter, en het Oirschots Kamerkoor
Heeswijk (NL), Abdijkerk, 16.00 u. : David Sanger, m.m.v. the Canterbury Clerkes
Wouw (NL), In den Wouwdfluit, 16.00 u. : Jan Walraven, m.m.v. het Roosendaals Kamerkoor
- 26-12, OF 29-12 : Hilvarenbeek (NL), Petruskerk, 16.00 u. : Peter Peters, m.m.v. de Buxtelse Cantorij o.l.v. Wil Barten
- 4-01 : Den Haag (NL), Kloosterkerk, 20.15 u. : Robert Deleersnyder, m.m.v. Heent Prins (sopraan) en David Prins (cello)
- 14-01 : Tilburg (NL), Petrus en Pauluskerk, 20.15 u. : Jacques van Oortmerssen, m.m.v. Raymond Delnoye (fluit)
- 17-01 : Leuven, Lemmensinstituut, 20.00 u. : Ewald Kooiman
Vught (NL), Cultureel Centrum De Speeldoos, 20.30 u. : Tijn van Eijk en Lambert Eekelen
- 19-01 : Nieuwendijk (NL), Ger. Kerk, 20.00 u. : Siebren Zwaan
- 20-01 : Wouw (NL), In den Wouwdfluit, 16.00 u. : Gerard Dekker (orgel-cembalo)
- 27-01 : Eindhoven (NL), Auditorium Technische Hogeschool, 15.00 u. : afscheidconcert aangeboden aan A.P.A. Creemers
- 31-01 : Leuven, Lemmensinstituut, 20.00 u. : Kristiaan Van Ingelgem
- 10-02 : Etten-Leur (NL), Trouwkerkje, 15.00 u. : Tijn van Eijk, m.m.v. Monique Bartels (cello)
- 11-02 : Tilburg (NL), Petrus en Pauluskerk, 20.15 u. : Gisbert Schneider
- 16-02 : Nieuwendijk (NL), Ger. Kerk, 20.00 u. : Kees van Houten
- 24-02 : Breda (NL), Sacramentskerk, 16.30 u. : Louis Toebosch
Wouw (NL), In den Wouwdfluit, 16.00 u. : Flip Veldmans, m.m.v. Henny de Klerk (fluit)
- 28-02 : Zevenbergen (NL), Ned. Herv. of Sint-Catharinakerk, 20.00 u. : Jozef Sluys
- 09-03 : Breda (NL), Sacramentskerk, 16.30 u. : Albert de Klerk
Etten-Leur (NL), Trouwkerkje, 15.00 u. : Jozef Sluys, m.m.v. Greta de Reijghere (sopraan)
- 10-03 : Tilburg (NL), Petrus en Pauluskerk, 20.15 u. : Louis Toebosch, m.m.v. Ensemble Bilingua
- 23-03 : Eindhoven (NL), Auditorium Technische Hogeschool, 15.00 u. : Bram Beekman

PRULLARIA

wij lezen :

Orgel voor muziekschool van Meise

De muziekschool van Meise kent een hoge bloei. Ook de cursus orgel krijgt veel interesse. 36 leerlingen zijn ingeschreven voor de cursus van orgelist Jan Valach. Om de opleiding van de orgelspecialisten mogelijk te maken dient de muziekschool over de passende infrastructuur te beschikken. Volgens deskundigen kan de praktijk niet langer op de orgels van de kerken in de gemeente geschieden. De muziekschool heeft een eigen orgel nodig. Omwille van de educatieve waarde dienen de leerlingen in contact gebracht met een echt pijporgel, aldus directeur J.P. Biesemans.

De directeur van de school heeft een occasie-orgel, een gecombineerd pijpen-elektro-

nisch orgel, op het oog dat zowat de helft van een nieuw orgel zou kosten. Het gaat om een uitgave van om en rond de 450.000 fr. voor een orgel met twee klavieren en pedaal, 30 noten, met 18 elektronische registers een vijf-pijpenregister met mechanische functie, mixtuur 3 rangen. De gemeenteraad heeft, rekening gehouden met de verstrekte achtergrondinformatie, zijn instemming gegeven voor de aankoop van zo'n orgel bij onderhandse opdracht. Raadslid J.P. Cleynhens heeft zich betreffende de orgelaankoop onthouden.

woensdag 24 oktober 1979 het volk

commentaar overbodig ! !